

A. VANAGAS

K. BŪGA – LIETUVIŲ ONOMASTIKOS PRADININKAS

Didžiojo mūsų tėvynainio – lietuvių kalbotyros žymiausio atstovo – K. Būgos gyvenimas ir mokslinė veikla jau susilaikė pakankamai išsamios apžvalgos ir principingo vertinimo. Tai visų pirma ir svarbiausia Z. Zinkevičiaus ir J. Kabelkos studijinis tyrinėjimas „Kazimieras Būga“, paskelbtas K. Būgos rinktinė raštų pirmajam tomē¹. Šiame tyrinėjime nemaža vietas skirta ir K. Būgos onomastinei veiklai nušvesti. Todėl mūsų straipsnyje bus stengiamasi, kiek tai įmanoma, nekartoti to, kas jau plačiau interpretuota Z. Zinkevičiaus ir J. Kabelkos, o visų pirma pabandyti ivertinti K. Būgos onomastinę veiklą mūsų dienų šios mokslo šakos šviesoje. Suprantama, tai be galio sunkus ir sudėtingas uždavinys. Taip yra visų pirma dėl to, kad K. Būgos vardyno tyrinėjimai bei išvados buvo siejamos su tolimiausia baltų bei jų kaimynų praeitimis, jų protėvynė, migracijos klausimais, žodžiu, tarnavo etnogene-

tinei problematikai. Taigi vertinimo aspektas labai prasiplečia, apimdamas daugelį tokų problemų, kurios išeina toli už specialios lingvistinės problematikos rėmę K. Būgos onomastinių studijų vertinimą sunkina dar ir tai, kad ir šiandien baltų etnogenezės problemos sprendimas tebéra užuomazgoje, daugybės prieštaragingiausių hipotezių bei prielaidų būklėje. Reikia dar pridurti, kad šios problematikos raidą sugestionavo ir tebesugestionuoja ir paties K. Būgos darbai.

Atsimintina ir tai, kad nepaprasta K. Būgos erudicija ir kompetencija baltų onomastikoje sudarė padėtį, kai šio mokslininko darbai labai dažnai ir mūsų dienomis tebéra paskutinis mokslo žodis, kurio kitaip ištarti niekas net nebandė.

Antra vertus, per tuos daugiau kaip penkis dešimtmečius lietuvių, baltų, slavų, germanų ir apskritai visa indoeuropiečių onomastika nestovėjo vietoje – atsirado daug naujų tyrinėjimų, išaugo vardyno rinkiniai bei kartotekos (Lietuvoje, Latvijoje) ir pan., todėl šiandien kai ką iš to, ką aiškino K. Būga, galima kiek kitaip interpretuoti, tikslinti, taisyti. Nežiūrint akivaizdžių sunkumų bei pavojų, ir bus bandoma čia labai glaustai apžvelgti K. Būgos onomastinę veiklą ir vienu ar kitu aspektu apibendrinti, tiksliau – pabandyti surasti, apibrėžti jos vietą baltų onomastikos raidoje.

Pirmieji jau tikrai moksliniai darbai iš lietuvių onomastikos K. Būgos parašyti daugiau kaip prieš septyniasdešimt metų. Antai 1907 m. kovo 3 d. Peterburge K. Būga parašo ir tą pačią metų „Lietuvių tautos“ I tome (p. 82–84) paskelbia straipsnį „Pavardžių priesaga -eikia- ir -eiko-“. 1908 m. rašyta serija straipsnelių iš baltų mitologijos ir pan. Tad galima sakyti, jog K. Būga lietuvių (ir visų baltų) vardyno studijas pradeda apie 1907 m. Nuo to laiko vietovardžių ir asmenvardžių problemomis

¹ Būga K. Rinktiniai raštai. V., 1958, t. 1, p. 13–100. Toliau cituojama sutrumpintai: RR I (V., 1958); RR II (V., 1959); RR III (V., 1961).

K. Būga labai intensyviai domisi visą savo gyvenimą, t. y. nepilnus du dešimtmečius. Tie keliolika metų mokslininko humanitaro, ypač ano meto kalbininko, gyvenime, kada bemaž viską reikėjo pradėti nuo pačių pradžių, yra palyginti neilgas laiko tarpas, tačiau K. Būga per tuos metus vardyno tyrinėjimo ir rinkimo srityje padarė tiek daug, kad šiandien jį visiškai nedvejodami galime laikyti lietuvių onomastikos žuvė.

Vardyno, kaip ir kitų kalbos dalykų, tyrinėjimo svarbiausia sąlyga, pamatas yra kalbinė medžiaga, kalbos turtai, kurių pagrindiniai šaltiniai yra du – gyvoji žmonių kalba ir raštai, mūsų atveju pirmiausia istoriniai dokumentai. K. Būga tai visiškai aiškiai suvokė ir nenuildamas visą savo gyvenimą rinko pats ir ragino, telkė kitus rinkti vietovardžius bei asmenvardžius iš žmonių kalbos ir iš istorinių šaltinių.

Tad galima išskirti dvi svarbiausias K. Būgos onomastinės veiklos kryptis – vardyno rinkimą ir tyrinėjimą. Atrodo būsiant tikslinga visą K. Būgos darbą šiomis dvemis pagrindinėmis kryptimis ir aptarti.

Vardyno rinkimas

Vardyną, kaip ir apskritai kalbos turtus, K. Būga ēmė rinkti dar ankstyvoje jaunystėje. Laiške J. Basanavičiui, rašytame 1912 m. rugsėjo 27 d., K. Būga informuoja: „Senų senovės lietuvių tévynei susekti daugiausiai padeda upių ir ezerų vardai. Tam reikalui aš turėjau rinkti ne vien Lietuvos, Prūsų ir Latvių vandenų vardus, bet ir gudų – Minsko, Mogiliovo, Vitebsko, Smolensko (dalias) ir Gardino. Turiu jau lik šiolei vandens vardų surinkęs daugiau ne 3000“². Kaip žinoma, 1912 m. K. Būga baigė universitetą³. Vadinas, studijų metais ir netgi kiek anksciai⁴ K. Būga vardyną jau intensyviai rinko. Vėliau, vis labiau išitraukdamas iš vietovardžių bei asmenvardžių studijas, K. Būga stengési spartinti ir onomastikos turtų rinkimą. Vardyno medžiagą jis užrašinėjo pats ir per talkininkus. Šis darbas su ilgesnėmis ar trumpesnėmis pertraukomis tėsёsi apie 20 metų. Per tą laiką K. Būga pats arba per talkininkus bei pagalbininkus surinko didžiulį vardyno turtą – jo nomina propria kartoteką sudaro apie 75 000 kortelių. Paties K. Būgos ranka užrašytų kortelių yra apie 35 000⁵.

Ši kartoteka visa išliko ir saugoma LTSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Ji rašyta ant apyvienodžio dydžio kortelių (formatas maždaug 90 × 60 mm). Popierius gana įvairus – laikraštinis, vatmanas, šiaip apystoris ir pan. Kortelės dažniausiai paties K. Būgos arba talkininkų susikarpytos iš sąsiuvinė, raštvedybos bylų, šiaip didesnių lapų. Kartoteka iki pastarųjų metų buvo sudėta pagal raides, o raidžių viduje kortelės alfabetiškai nebuvo išskirstytos. Paties K. Būgos laikais tik A raidė buvo visiškai sutvarkyta, išdėliota pagal alfabetą. Pastaruoju metu visa ji išskirstyta pagal alfabetą ir tuo būdu tapo gausiu ir visiems prieinamu vardyno medžiagos šaltiniu.

² RR III 806.

³ RR I 39.

⁴ Tai rodo jo laiškai pažiustamiems, rašyti dar prieš 1905 m., t. y. prieš išstojant i universitetą – žr. RR I 42.

⁵ Anksčiau įvairiomis progomis minėtas K. Būgos surinktų nomina propria kortelių skaičius 47 000 – netikslus.

Šios kartotekos mokslinė vertė didžiulė. Ji buvo sudarinėjama laikantis, kiek tuo metu buvo įmanoma, pagrindinių vardyno rinkimo metodikos reikalavimų – iš gyvosios kalbos užrašytus vietų bei asmenų vardus stengtasi sukirčiuoti, pateikti jų lokalizaciją, kitą reikalingiausią metriką. Kokios specialios vardyno rinkimo instrukcijos ar pan. K. Būga, tiesa, nėra paskelbęs, tačiau šiaip įvairiom progom savo pagalbininkams jis nurodydavo, ir kaip užrašinėtinas vardynas. Antai 1922 m. balandžio 8 d. laiške M. Grigoniui K. Būga primena: „Prie kiekvieno vienos vardo reikia pažymeti, kur jis randamas (sodžius ir parapija). Kiekvienos kortelės gale turi būti rinkėjo(s) parašas (pvz., Pan. gimn. mokinys, mokinė...) ir rinkimo data (pvz., 119 $\frac{21}{x}$ 20 m.)“⁶.

Rinkėjų talkininkų būta gana daug – sklaidant nuo laiko kiek pageltusius lapeilius, galima priskaičiuoti dešimtis skirtingų pavardžių, jų tarpe ir, sakysim, žinomo kalbininko A. Salio, žodžių rinkėjo S. Dabušio ir kt.

Paties K. Būgos ranka užrašytų kortelių kartotekoje yra, kaip sakyta, apie 35 000, t. y. bemaž pusė visos kartotekos.

K. Būga vardyną iš gyvosios kalbos, ypač vietovardžius, daugiausia užrašinėjo iš savo gimtujų apylinkių, nors nemaža užrašymų yra ir iš kitų vietų. Vis dėlto pačiam K. Būgai labiau rūpėjo vietovardžiai, asmenvardžiai, tautovardžiai ir kt., užfiksuoči istoriniuose dokumentuose – K. Būgos ranka darytų išrašų iš jų yra gerokai daugiau, negu iš gyvosios kalbos. Kartotekoje galima rasti onomastinės medžiagos iš daugelio raštų bei dokumentų. Tačiau ypač gausu kortelių su vietų bei asmenų vardais iš tokų rašytinių šaltinių kaip: W. Pierson. Altpreussischer Namenkodex, 1835; Scriptores rerum Prussicarum (Leipzig, 1861–1874, B. I–IV); Preussisches Urkundenbuch (Königsberg, 1882, 1909, B. I–II); A. Bielenstein. Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert (St. Peterburg, 1892); Vaišgantas. Sąrašas geografiškųjų Lietuvos vardų („Dirva–Žinydas“, Kaunas, 1904, Nr. 10, 11); Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich (Warszawa, 1880–1895, t. I–XIV); rusų metaščių ir kt.

Sudarinėdamas lietuvių kalbos žodyno kartoteką, kai kuriuos senuosius spausdintus žodynus K. Būga karpė ir iškarpytuosius žodžius klijavo ant standartinių kortelių⁷. Tokiuose žodynose pasitaikę vietovardžiai taip pat būdavo iškerpami, prikljuojami ant kortelių ir dedami į nomina propria kartoteką. Tiesa, jų yra palyginti nedaug.

Pabrėžtina, kad K. Būga sudarinėjo tik vieną nomina propria kartoteką – iš jų pateko ir vietovardžiai, ir asmenvardžiai, ir etnonimai, ir visa kita, kas tik priklauso vardynui.

K. Būgos sukaupta didelė vardyno kartoteka sudarė pakankamą pamatą imtis plunksnos ir tyrinėti lietuvių, apskritai visų baltų vietovardžių bei asmenvardžių. Tai, kaip matysime, K. Būga atliko puikiai.

⁶ RR III 910.

⁷ Ten pat, p. 485.

Vardyno rinkimo darbas, kurį su tokiu užsidegimu dirbo K. Būga, davė ir kitokį rezonansą, būtent, jis sudarė palankias sąlygas, tinkamą atmosferą vardyno rinkimui testi ir po šio mokslininko mirties. Buvo suformuota palanki visuomenės opinija išugdyta tradicija, kuri ši darbą palengvino toms kalbininkų kartoms, kurios éjo po K. Būgos. Mūsų onomastikos pradininko nuopelnas, žinoma, ne vien tas, kad jis pats rinko vardyną ir būrė į talką kitus. Čia ypač turime pabrëžti, kad vardyno, ypač vietovardžių rinkimo svarbą K. Būga įrodė savo darbais – visuomené įsitikino, kad vardynas iš tiesų yra visos tautos, o ne tik pavienių kalbininkų turtas.

Detaliau neaprašinéjant vėlesnės lietuvių vardyno rinkimo eigos, galima tik pri-minti, kad vardyno rinkimas, nors ir su gana didelémis pertraukomis, vyko ir po K. Būgos mirties. Ypač intensyvus jis buvo keturiasdešimtiniais metais ir po karo, Tarybų Lietuvoje. Per tą laiką lietuvių vardyno fondai labai išaugo – vietovardžių, asmenvardžių, zoonimų ir kitokių vardyno dalykų dabar turime apie milijoną užrašymų. Vien alfabetinéje vietovardžių, rinktų iš gyvosios kalbos, kartotekoje dabar yra apie pusę milijono kortelių. Alfabetinę lietuvių pavardžių kartoteką sudaro apie 300 000 kortelių ir kt. Išrašai iš istorinių dokumentų kol kas néra tokie gausūs, tačiau ir jų jau susidaro dešimtys tūkstančių. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad K. Būgos⁸ nomina propria kartoteka šiuo metu nebéra svarbiausias vardyno rinkinys – naujosios kartotekos ir fondai yra kur kas įspūdingesni. Tačiau savo vertés K. Būgos kartoteka neprarado ir dabar – ir kaip atskiras svarbus K. Būgos palikimo vienetas, ir kaip šaltinis, kuriame pasitaiko ir tokių faktų, kurių dabartiniuose rinkiniuose néra arba jie yra gerokai pakitę. Taigi K. Būgos nomina propria kartoteka turi išlie-kiamą vertę, ir ja galés ir turés naudotis visi, kuriems teks rengti lietuvių vietovardžių, pavardžių žodynus, dirbtį kitus apibendrinamuosius darbus iš lietuvių onomastikos.

Vardyno tyrinéjimas

Sukauptuosius vardyno turtus K. Būga labai intensyviai eksplloatavo – tuo kiekvienas nesunkiai įsitikins vien pavartęs jo „Rinktinis raštus“. Tačiau pasakyti, kiek onomastikos darbų arba kiek onomastinio teksto yra parašęs K. Būga, bemaž neįmanoma, nes vardyno faktus jis naudoja ir nagrinéja ne tik specialiuose, vien vardyno problemoms skirtuose, bet ir įvairiuose kituose straipsniuose ar pan. Sakysim, i savo „Lietuvių kalbos žodyną“ K. Būga déjo ne tik bendrinius, bet ir tikrinius žodžius. Taigi onomastikos ir apeliatyvinés leksikos dalykai K. Būgos darbuose dažnai susipina, eina drauge. Tai, žinoma, nereiškia, kad apie onomastiką šiuose darbuose iš viso negalima kalbëti. K. Būga paskelbė ir daug specialių studijų bei straipsnių straips-nelių, recenzijų, skirtų tik vardyno problemoms. Jų susidarytų apie 60–70, tame tarpe ir tokios stambios studijos kaip: „Apie lietuvių asmens vardus“⁹, „Upių vardų studijos ir aiscių bei slavénų senovė“¹⁰, „Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje“¹¹, „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?“¹², „Medžiaga lie-

⁸ RR I 201–269.

⁹ RR III 493–550.

¹⁰ Ten pat, p. 551–583.

¹¹ RR I 496–530.

tuviu, latvių ir prūsų mytolgijai¹² ir kt. Labai daug vardyno dalykų nagrinėjama „Lietuvių kalbos žodyno“ įvado skyriuje „Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai“¹³, straipsnyje „Славяно-балтийские этимологии“¹⁴ ir kt.

K. Būgos onomastikos tyrinėjimai apima keturias svarbiausias sritis: antroponimiką, etnonimiką, teonimiką ir toponimiką.

Antroponimika

Kaip minėta, pirmasis mokslinis darbas iš onomastikos yra 1907 m. „Lietuvių tautoje“ paskelbtas straipsnis „Pavardžių priesaga -eikia- ir -eiko-“¹⁵. Šiame straipsnyje K. Būga labai argumentuotai įrodė, priešingai J. Spudulio nuomonei, kad pavardžių priesaga -eik- yra ne slaviška, o baltiška. Autorius straipsnyje pateikė ir apeliatyvinių, ir tikrinių žodžių, rodančių, kad lietuvių pavardės su -eik- (-eika, -eikis) turi atitikmenį ir kitose baltų kalbose – latvių (*Penn-eike, Tad-aiki, Zaraiki*) bei prūsų (*Argan-eyko, Bar-eyke, Drun-eike* ir kt.). Šios priesagos vedinių ypač gausu lietuvių kalboje – *Mažeikis, Drąseikis, Juodeikis* ir t. t.

Priesagų su -eik- vediniai iš neabejotinai lietuviškų žodžių (*māžas, drąsūs, jūdas*) nepalieka vienos jokiai abejonei dėl pačios priesagos lietuviškumo, ypač kad ji dažna ir apeliatyvuose (*atbul-eikis, neval-eika, živ-eikà „žuvelė“* ir kt.).

Pats didžiausias K. Būgos veikalas iš antronimikos yra studija „Apie lietuvių asmens vardus“¹⁶. Jame pirmą kartą mūsų kalbotyros istorijoje išnagrinėta senųjų dvikamienių asmenvardžių struktūra ir pagristas asmenų vardų su galūnėmis -a, -as autentiškumas.

Pretekstas parašyti šiai studijai buvo J. Spudulio ir M. Venslovo straipsniai, kuriuose buvo teigama, jog sudėtinės pavardės turi baigtis galūnėmis -is arba -ys, o sudėtinių pavardžių galūnės -a, -as rodančios tokią pavardžių nelietuviškumą. K. Būga puikiai suprato, kad „kunigaikščių vardų ir dabartinių pavardžių tyrinėjimas tolei neturės tvirto po kojomis pagrindo, kolei mes gerai neištirsime šiaip-jau (appellativa) sudėtinių, dvikamienių žodžių“¹⁷. Tuo tikslu iš gyvosios kalbos ir iš rašto paminklų jis surinko 220 sudurtinių daiktavardžių ir šiek tiek būdvardžių, turinčių galūnę -a arba -as. Sie sudurtiniai bendriniai žodžiai su, tam tikra prasme galima sakyti, nepakitusiu antrojo sando kamiengaliu pagal darybą niekuo nesiskiria nuo sudurtinių asmenvardžių *But-vilà, Dár-butas, Daū-nora, Gėd-gaudas* ir t. t. Pastebėtina, kad tokios darybos žodžiai nėra naujadarai – jų turi ir kitos ide. kalbos: lotynų (*agri-cola, pari-cida, sangui-sūga*), sen. vok. aukšt. (*wār-queto*), slavų (*voje-voda*), latvių (*slep-kava*), rusų (*семпо-гон*), graikų (*ὑδρο-φόρος*) ir t. t. Šiandien, pritardami K. Būgos nuomonei apie sudurtinių žodžių ir asmenvardžių su galūnėmis -a, -as senumą, galėtume dar pridurti, kad lietuvių sudurtiniai asmenvardžiai su galūnėmis -a, -as,

¹² Ten pat, p. 143–189.

¹³ RR III 85–282.

¹⁴ RR I 433–495.

¹⁵ Ten pat, p. 140–142.

¹⁶ Ten pat p. 201–269.

¹⁷ Ten pat, p. 206.

matyt, néra jaunesni už šios rūšies darinius su galūnėmis *-is*, *-ys* ir, pridėtina, *-ius* (plg. *Butnorius*). Priešingai, būtų pamato manyti, kad pirmieji jų yra labai archaiškos darybos reliktai, o antrieji gali būti net ir antriniai, tam tikri būdvardiniai „vediniai“ iš pirmųjų. Šią priešaidą paremia kad ir tokios sudurtinių asmenvardžių – dabartinių pavardžių (ar iš jų kilusių vietovardžių) poros: *Daū-baras* : *Dau-bāris*, *Kaūn-baras* : *Kam-barjys* (< **Kañ-baras* : **Kan-barjys*), *Kiūn-baras* : *Kiñ-baris*, *Dar-butas* : *Dar-butis*, *Ei-butas* : *Ei-būtis*, *Gin-butas* : *Gim-būtis*, *Nár-butas* : *Nar-būtis*, *Nár-būtas* : *Nar-būtis*, *Skir-butas* : *Skır-butis*, *Sù-daras* : *Sù-daris*, *Si-daugas* : *Si-dau-gis*, *Gin-eitas* : *Gin-eitis*, *Bar-gáila* : *Bar-gailis*, *Min-gáila* : *Min-gailis*, *Skir-gáila* (plg. *Skir-gailai* k.) : **Skir-gailis* (plg. *Skir-gailai* k.), *Mam-gaudas* : *Mam-gaū-dis*, *Mém-gaudas* : *Mem-gaūdis*, *Mil-gaūdas* : *Mil-gaūdis*, *Mim-gaudas* : *Mim-gaū-dis*, *Viz-gaudas* : *Vis-gaūdis*, *Daū-gilas* : *Dau-gilis*, *Daū-girdas* : *Dau-giřdis*, *Ei-girdas* : *Ei-girdis* (plg. *Ei-giřdžiai* mstl.), *Daū-jotas* : *Dau-jōtis*, *Bù-kantas* : *Bu-kañtis*, *Daū-kantas* : *Dau-kañtis*, *Der-kintas* : *Der-kiñtis*, *Mil-kintas* : *Mil-kiñtis*, *Skir-mantas* : *Skir-mantis*, *Bei-noras* : *Beñoris* : *Bei-norius*, *But-noras* : *But-noris* : *But-norius*, *Ei-noras* : *Ei-noris* : *Ei-nōrius*, *Daū-noras* : *Dau-noris* : *Daū-nōrius*, *Sau-noras* : *Sáu-noris* : *Sau-nōrius*, *Vaikš-noras* : *Vaikš-nōris*, *Vai-noras* : *Vai-noris* : *Vai-nōrius*, *Vaiš-noras* : *Vaiš-norius*, *Bei-naras* : *Bei-naris* : *Bei-narjys* : *Bei-narius*, *Daū-naras* : *Dau-naris*, *Vý-tartas* : *Vi-tartis*, *Bù-tautas* : *Bu-taūtis*, *Gin-tautas* : *Gin-taūtis*, *Gó-tautas*, *Jó-tautas* : *Jo-taūtis*, *Mìn-tautas* : **Min-tautis* (plg. *Min-taūčiai* k.), *Bár-vainas* : *Bar-vañis* : *Bar-vañius*, *Gird-vainas* : *Gird-vainis*, *Kánt-vainas* : *Kánt-vainis*, *Tár-vainas* : *Tar-vañis* : *Tar-vañius*, *Jó-vaiša* : *Jo-vaišis*, *Nár-vaišas* : *Nár-vaišis*, *Nór-vaišas* : *Nor-vaišis* : *Nor-vaišius*, *Tól-vaišas* : *Tol-vaišis* : *Tol-vaijys*, *Bar-vydas* : *Bar-výdis*, *Bei-vydas* : *Bei-výdis*, *Bui-vydas* : *Bui-výdis*, *Mil-vydas* : **Mil-vydis* (plg. **Mil-výdžiai* k.), *Réi-vydas* : *Réi-vydis*, *Sír-vydas* : *Sir-výdis*, *Tár-vydas* : *Tar-výdis*, *Teř-vydas* : *Ter-výdis*, *Ged-ví-las* : *Ged-vilius*, *Gend-ví-las* : *Gend-vilis*, *Geřd-ví-las* : *Gerd-vilis*, *Giřd-ví-las* : *Gird-vilis*, *Jás-ví-las* : *Jás-vilis*, *Maž-ví-las* : *Maž-vilis*, *Nór-ví-las* : *Nor-vilis* ir kt. Sprendžiant iš dabartinių šios rūšies sudurtinių pavardžių, matyti, kad vis dėlto dauguma jų turi tik variantus su galūnėmis *-a*, *-as*, o su *-is*, *-ys*, *-ius* – neturi. Darinių su nepakitusiu antrojo sudurtinių žodžių sando kamiengaliu didesnį senumą jau yra pastebėję kiti kalbininkai¹⁸.

Sudurtinius asmenvardžius savo studijoje K. Būga laiko semantiškai motyvuotais. Jis mano, kad „*Taut-gina*, *But-gina*, *Vaiš-nóra*, etimologiskai imant, reiškia asmenis, kurie „tautą gina“, „butą... gina“, „vaišių nori...“¹⁹. Toliau jis pastebi: „Bet veiksmažodinis sudėtinio žodžio kamienas gali stovėti ir pirmojoje vietoje, plg. čiūp-kula, kláus-žada, griáu-medis. Tokiu būdu greta su *Taut-gina(s)*, *Vaiš-nora(s)*, *But-gina(s)* kalboje atsiranda ir *Gin-tauta(s)*, *Nór-vaiša(s)*, *Gin-but(a)s*“²⁰.

¹⁸ Skardžius P. Lietuvių kabos žodžių daryba. V., 1941, p. 28; Balčikonis J. Rinktiniai raštai, 1978, t. 1, p. 259; Urbutis V. Daiktavardžių daryba. – Kn.: Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965, t. 1, p. 447–448; 457.

¹⁹ RR I 223.

²⁰ Ten pat.

Sutinkant su K. Būga, kad senieji lietuvių ir kitų ide. kalbų sudurtiniai asmenvardžiai buvo semantiškai motyvuoti, kad jie kažką reiškė ir tais atvejais, kai jų sandai keičiasi vietomis (*Būt-vilas* : *Vil-butas*, *Gin-tautas* : *Taūt-ginas*, *Maūt-vilas* : *Vil-mantas*, *Min-vydas* : *Výd-mintas*, *Rim-tautas* : *Taūt-rimas*, *Maūt-rimas* : *Rimantas* < **Rim-mantas*, *Výtautas* < **Vyd-tautas* : *Taūt-vydas*, *Vil-tautas* : *Taūt-vilas*, *Nór-vaišas* : *Vaiš-noras*, *Vid-mantas* : *Maūt-vydas* ir kt.), vis dėlto reikia pridurti, kad tokio laisvo ar apskritai laisvo sandų kaitaliojimosi vietomis, kaip sudurtiniuose asmenvardžiuose, bendriniai žodžiai nepažįsta. Tai yra rimtas signalas, kad semantinis sudurtinių asmenvardžių abiejų sandų ryšys gali būti pažeidžiamas arba net fakultatyvus, ne visada būtinės. Tiesa, K. Būga pateikia tris pavyzdžius, kur sudurtinių apeliatyvų pirmieji sandai yra veiksmažodiniai – *čiup-kula*, *kláus-žada*, *griáu-medis*. Šios rūšies sudurtinių daiktavardžių su antruoju veiksmažodiniu sandu, kaip žinoma, yra daugybė. Tačiau tai toli gražu ne tas pats, ką matome sudurtiniuose asmenvardžiuose, nes sudurtinių apeliatyvų sandai kaitaliojasi ne tuose pačiuose žodžiuose (turime *Gin-tautas* ir *Taūt-ginas*, bet greta *čiup-kula* nėra **kul-čiupa!*²¹). Vadinasi, sudurtinių apeliatyvų daryba nepaaiškina, kodėl sudurtinių asmenvardžių sandai gali keistis vietomis visiškai laisvai.

Nesiimant net bandyti spresti šio nepaprastai painaus uždavinio, šiuo tarpu norisi tik prisiminti, kad sudurtinių asmenvardžių laisvas keitimasis vietomis nėra vien lietuvių kalbos ypatybė. Šis fenomenas pastebėtas senovės prūsų vardyne: *Butigede*: *Gede-buth*, *Gayle-minne* : *Mynne-gayle*, *Gawde-wis* : *Wisse-gawde*, *Monte-myle* : *Myle-munt* ir t.t. Sandai dažnai užima vienas kito vietą senovės slavų asmenvardžiuose: *Miro-liubov* : *Liubo-mir*, *Slavi-bor* : *Bori-slav*, *Slavo-liub* : *Liubo-slav* ir kt. Panaušus reiškinys buvo būdingas ir daugelio kitų tautų senajam vardynui – plg. sen. vokiečių *Bald-wig* : *Se-bald*, *Fridu-bert* : *Sieg-fried*, iranėnų *Vanhu-data* : *Aipi-van-hu*, sen. indų *Mano-rama* : *Vasu-manas*, keltų *Boduo-gnatus* : *Ate-bodua*, sen. graikų *Διό-δωρος* : "Ev-διος" ir t. t.²² Taigi sandų kaita sudurtiniuose asmenvardžiuose yra ne tik plačiai paplitusi, bet ir labai sena jų ypatybė. Matyt, tai, šiaip ar taip, specifinis, tik seniesiems sudurtiniams asmenvardžiams labiausiai būdingas bruožas. Tačiau, galimas daiktas, jis nėra sudurtinių asmenvardžių genetinė archaika, nes, svarbiausia, visi senieji vardai buvo semantiškai motyvuoti, ką nors reiškė, turėjo tokias reikšmes, kurių vardo savininkui buvo linkima. Sandams kaitaliojantis vietomis, viso vardo semantika negalėjo išlikti nepažeista. Todėl būtų pamato manyti, jog sandų kaitaliojimą lėmė ne žodžių darybos, o visiškai kitos, tam tikra prasme, netgi ne lingvistinės priežastys. Imkime klasikinį pavyzdį – senovės vokiečių sudurtinius asmenvardžius, kurių sandai keičiasi vietomis visiškai nevaržomai. Vokiečių asmenvardžių tyrinėtojai šio reiškinio priežastis jau seniai išaiškino. Pasirodė, kad yra buvusi senovės vokiečių tradicija giminystę, priklausymą vienai šeimai išreikšti taip: vienas sudurtinio asmenvardžio sandas perduodamas sūnui, anūkui ar pan., t. y. tampa tarsi paveldimu, o antras – keičiamas. Antai Hildebrando giesmėje yra

²¹ Sudurtinių apeliatyvų, sudarytų iš dviejų daiktavardžių, sandų kaita kartais įmanoma – plg. *gaūd-vištis* : *višt-gaidis*, *Ežerēt-šlaitis* : *Šlait-ežeris* ir kt.

²² Pavyzdžiai iš Fick A. Die griechischen Personennamen. Göttingen, 1874.

tokia vardų eilė : senelis *Heri-brant*, tėvas *Hilti-brant*, sūnus *Hadu-brant*²³. Vaikų vardai gali būti sudaromi ir iš tėvo bei motinos vardų skirtingų sandų: tėvas *Gēr-hard*, motina *Gund-hild*, o sūnus *Hild-gēr*, duktė *Gēr-hild*²⁴. Tai buvo plačiai paplitęs reiškinys²⁵. Bet svarbiausia tai, kad jis buvo būdingas ne vien senovės vokiečiams. Nemaža tokį ar panašių faktų pasitaiko senovės graikų vardyne – plg. tėvas *Aipomachos*, sūnus *Anti-machos*, senelis *Hippo-krates*, o jo anūkai *Hippias* ir *Hipp-archos* ir t. t. Šio reiškinio pėdsakų aptikta ir kai kurių kitų tautų varduose. Matyt, kalba eina apie tam tikro laikotarpio indoeuropietiškąją tradiciją. Ji, suprantama, yra kiek velyvesnė, susijusi su socialine bei ekonomine visuomenės raida, su paveldėjimo atsiradimu, su reikalui akcentuoti priklausymą tai ar kitai šeimai bei giminei ir pan.

Ar ši tradicija buvo būdinga ir senovės lietuvių vardynui, jokių tiesioginių duomenų nėra. Tačiau ta aplinkybė, kad sudurtinių asmenvardžių nevaržomos sandų kaitos neparemia bendrinių žodžių daryba ir tai, kad indoeuropietiškoji šio reiškinio tradicija galėjo turėti įtakos ir lietuvių vardynui, leistų įtarti, kad lietuvių senųjų sudurtinių asmenvardžių sandų kaitaliojimasis vietomis nėra dėsningas bendrinių žodžių darybos tēsinys. Ji galėjo sąlygoti ir priežastys, panašios į aukščiau minėtias. Matyt, turime reikalą su reiškiniu, kurį sunku būtų izoliuoti nuo žymiai platesnio indoeuropietiškojo konteksto.

Ypač dažna sandų kaita slavų vardyne (be aukščiau minėtų asmenvardžių plg. dar toponiminius bei antroponiminius sandų kaitos atvejus *Мир-о-слав-* : *Слав-о-мир-*; *Добр-о-дом-* : *Дом-о-жир-*; *Жир-о-вим-* : *Вим-о-слав-*; *Мир-о-гоц-* : *Жум-о-мир-* ir t. t.), kai kurių autorų nuomone, esanti sandų desemantizacijos rezultatas – praradę savo pirminę reikšmę, jie tampa tam tikrais tipiškais formantais²⁶.

Studijoje „Apie lietuvių asmens vardus“ K. Būga ištyrė, kokiais rusiškais balsiais yra pakeičiami lietuviškų vardų balsiai XIII—XV amžiaus dokumentuose. Ši studijos dalis padėjo autorui nustatyti tikrąsias, autentiškiausias Lietuvos kunigaikščių vardų lytis. Jo pasiūlytieji kunigaikščių vardai ir šiandien visų pripažinti ir vartojami: *Mindaugas*, *Vaišvilkas*, *Treniota*, *Traidėnis*, *Vytėnės*, *Jogáila*, *Lengvėnės*, *Výtautas*, *Švitrigáila*.

K. Būgos studija „Apie lietuvių asmens vardus“ padėjo tvirtus mokslinius pamatus tolesniams lietuvių ir apskritai visų baltų senųjų asmenvardžių tyrinėjimui. Žymiausias šio darbo tėsėjas mūsų dienomis yra J. Jurkėnas, šia tema parašęs filologijos mokslų kandidato disertaciją ir paskelbęs keletą straipsnių.

Daugiau specialių darbų, skirtų tik asmenvardžių analizei, K. Būga nepaliko. Tai, žinoma, nereiškia, kad asmenvardžių jis daugiau ir nenagrinėjo. „Lietuvių kalbos žodyne“, straipsniuose bei recenzijoje apie vietų vardus vietovardžių etimologijoms dažnai pasitelkiami ir asmenvardžiai. Tokiais atvejais, žinoma, tiriamasis objektas jau yra vietų vardai, o asmenvardžiai tik padeda aiškinti vietovardžių kilmę.

²³ Fleischer W. Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung. Berlin, 1964, S. 18.

²⁴ Ten pat, p. 32.

²⁵ Dar žr. Gottschald M. Die deutschen Personennamen. Berlin, 1955, S. 8.

²⁶ Подольская Н. В. Восточнославянские типовые исходные топоосновы. – В кн.: Имя нарицательное и собственное. М., 1978, с. 112.

K. Būga yra žymiausias baltų etnonimų tyrinėtojas. Jis yra aiškinęs daugumos lietuvių, latvių ir prūsų etnonimų kilmę arba, kas ne kiek mažiau svarbu, nustatęs baltiškų etnonimų tikslias, autentiškas lytis. K. Būgos etnonimų aiškinimo sékmės laidas buvo teisinga metodologinė pozicija. Nežiūrint į tai, kad baltų etnonimikos iki K. Būgos beveik nebūta, kad būtent jam pirmam teko laužti ledus, jis suvokė labai svarbų principą – jog būdingiausias baltų etnonimų formavimosi modelis yra etnonimų daryba iš kitų vietovardžių. K. Būga rašė: „Tauta dažnai sau vardą gauna nuo žemės vardo, kurioje ji gyvena, arba upės ar ežero vardo, kurių pakraščiuose bus susidaręs šioks tokis politiškas ar kultūriškas centras“²⁷. Vélesni baltų, indoeuropiečių etnonimijos tyrinėjimai šią K. Būgos prielaidą visiškai patvirtino²⁸.

Áisčiai, áistis. Visų pirma šias lytis nustatė ir pasiūlė vartoti K. Būga. Jis taip pat aiškino, kad aisčiais iš pat pradžių „bus tesivadinusi visuarčiausioji gotams prūsų tautos kiltis, gyvenusi prie Vyslos žiočių ir Frisches Haff'o, kurį nesenai dar tebevardinė lietuviai *Aismarēmis*, t. y. áisčių mariomis“²⁹. Véliau šiuo vardu galėjė būti vadinti visi prūsai. Nuo X a. aisčių vardas nebeminimas – jo vietoje atsiranda etnonimas *prūsai*. Ši aplinkybė leido K. Būgai padaryti tokią išvadą: „Kadangi *áisčio* vardas nuo X amžiaus nebéra reikalingas *prūsų* tautai vadinti, tai jį šiandien galėtum-bim suvartoti vardu visai giminei, kurios nariais yra ne tik tai prūsai (senovės tikrieji áisčiai), bet ir lietuviai, latviai, žiemgalių, sēliai ir kuršiai“³⁰. Vadinas, aisčių terminą visiems baltams vadinti pirmasis pasiūlė K. Būga. Ta reikšme šis etnonimas var-tojamas ne tik K. Būgos raštuose – ilgą laiką jis buvo paplitęs gana plačiai, kol tik prieš keletą dešimtmečių ji galutinai ištūmė 1845 m. išleistos F. Neselmano knygos „Die Sprache der alter Preussen“ pratarmėje rekomenduotas terminas *báltai*.

Etnonimo *áisčiai* etimologijos K. Būga nepateikė. Vélesni tyrinėtojai bandė šią spragą užpildyti. Mūsų nuomone, įtikimiausia yra K. Kuzavinio pateiktoji versija, pagal kurią etnonimas *áisčiai* visų pirma sietinas su *Aistā* upė (Širvintos int., Bartninkai). Šis upėvardis lietuvių vadyne nevienišas – plg. *Aisetas* ež. (Labanoras), *Éisra* up. (Pagėgiai), *Jiesià* < **Eisia* up. (Garliava) ir kt.³¹ Taigi etnonimas *áisčiai* būtų hidroniminės kilmės.

Prūsai, prūsas. Tai vienas iš daugiausia dėmesio susilaukusių baltų etnonimų³². Nežiūrint daugybės bandymų, jo kilmės kaip reikiant išaiškinti niekam nepavyko.

Iš naujesnių aiškinimų suminėsime J. Otrembskio, V. Mažiulio ir S. Karaliūno.

J. Otrembskis etnonimą *prūsas* siejo su sen. ind. *púruṣa-ḥ*. Šio žodžio reikšmė nesanti visiškai aiški, bet galinti būti panaši į tą, kurią turi sen. ind. *pú-mān* „žmogus,

²⁷ RR III 629.

²⁸ Kuzavinis K. Lietuvos vardo kilmė – Kalbotyra, 1964, t. 10, p. 8; Суперанская А. В. Групповые обозначения людей в лексической системе языка. – В кн.: Имя нарицательное и собственное. М., 1978, с. 74.

²⁹ RR III 730–731.

³⁰ Ten pat, p. 731.

³¹ Kuzavinis K. Etymologica. I. Baltų etnonimų kilmės klausimu. – Baltistica, 1966, t. 1, p. 177.

³² Literatūrą žr. Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg. Göttingen, B. 1, S. 659; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1971, т. 3, с. 389 (ir žemiau nurodytuose straipsniuose).

vyras³³. Šitokia semantika etnonimams iš tiesų yra būdinga³⁴, bet siejimas be jokių tarpinių grandžių su sen. indų kalbos žodžiais yra perdėm tolimas.

V. Mažiulis yra pareiškės nuomonę apie galimą hidroniminę etnonimo *prūsas* kilmę³⁵, bet iki šiol atitinkamo hidronimo niekam nepavyko aptikti.

Bene paskutinis ši etnonimą etimologizavo S. Karaliūnas, susiedamas jį su liet. *prūsti*, „gerai augti, tarpti...“, lat. *praūstiēs*, „stiprėti, didėti, storėti...“ bei kitais baltų kalbų giminiškais žodžiais³⁶. Formaliai šis siejimas nėra naujas – etnonimą *prūsas* su liet. *prūsti*, *praūsti*, *prusnà* ir pan. jau gretino ankstesni tyrinėtojai – O. Trubachiovas³⁷, tam tikra prasme V. Mažiulis³⁸. Nauja S. Karaliūno etimologijoje yra tai, kad jis gana įtikinamai (etnonimikos metodologijos prasme) aiškina etnonimo *prūsas* semantiką. Tačiau ir ši hipotezė nėra be priekaištų. Jos silpniausia vieta, mūsų nuomone, yra ta, kad sunku suvokti kokiu būdu rekonstruojamas prūsų kalbos apeliatyvas **prūsis* arba **prūsas*, iš kurio buvo pasidarytas būdvardis *prūsiskan* ir prieveiksmis *prūsiskai*, galėjo įgyti „liaudies“ arba „tautos“ reikšmę, jeigu šios reikšmės neturi kalbami baltų kalbų apeliatyvai. Ir apskritai šios reikšmės neįmanoma neginčiamai įrodyti nei vidinės rekonstrukcijos, nei komparatyvistikos keliu.

Pats K. Būga *prūso* neetimologizavo, tačiau pateikė įvairių kitokių pastabų dėl jo atsiradimo, turinio keitimosi ir pan. Viena tų pastabų, mūsų akimis, yra esminė. Turima galvoje K. Būgos primygtinis tvirtinimas, kad *prūsas* yra palyginti naujas etnonimas: „*Prūso* vardas negali būti senesnis už X amžių. Jei *prūso* vardas būtų atsirašęs dar VI–VIII amžiuje, tai lénkai ir rusai lyties *Prusy* vietoje šiandien ištarytū **Prusy*, nes tuomet visi slavėnai šiandieninio garso y (rusų ы) vietoje dar tebetardavo senoviskai ū³⁹. Šiandien būtų per anksti tvirtinti, kad ši K. Būgos nuomonė yra neginčijama⁴⁰, tačiau fonetinis argumentas tuo tarpu, rodosi, vargu ar gali būti kvestijonuojamasis. Deja, vėlesnieji autoriai į šią K. Būgos nuomonę, palaikomą, beje, ir kitų tyrinėtojų⁴¹, maža tekreipė dėmesio (išskyruis bene tik E. Frenkelj⁴²). Iš tiesų tai kardinalinis klausimas – naujas tai etnonimas ar senas? Jeigu, sakysim, pasirodytų, kad K. Būga teisus, tai daugelis hipotezių (jų tarpe ir mūsų minėtosios) apie šio etnonimo kilmę savaime atkristų. Tuomet, žinoma, norom nenorom tektų bandyti ieškoti

³³ Otrębski J. Über die Herkunft des Preussennamens. — Lingua Posnaniensis, 1955, t. 5, S. 76–77.

³⁴ Трубачев О. Н. Ранние славянские этнонимы – свидетели миграции славян. — Вопросы языкоznания, 1974, № 6, с. 54; Суперанская В. А. Указ. соч., с. 73.

³⁵ Prūsų kalbos paminklai. Parenė Mažiulis V. V., 1966, p. 15 (39 išnaša).

³⁶ Karaliūnas S. Dėl prūsų etnonimo reikšmės ir kilmės. — Baltistica, 1977, t. 13, p. 372–373.

³⁷ Трубачев О. Н. Заметки по этимологии и ономастике. — В кн.: Питання ономастики. Київ, 1965, с. 16–24.

³⁸ Mažiulis V. Ten pat.

³⁹ RR III 731.

⁴⁰ Prisimintina nors ir abejotina, bet šiaip ar taip jau egzistuojanti hipotezė apie įmanomą žymiai platesnį etnonimo *prūsas* etnoniminį, antroponiminį bei toponiminį kontekstą – žr. Топоров В. Н. К фракийско-балтийским языкам параллелям. II. – В кн.: Балканский лингвистический сборник. М., 1977, с. 81–83.

⁴¹ Mažiulis V. Min. veik., p. 13; Непокупный А. П. Балто-северославянские языковые связи. Киев, 1976, с. 103.

⁴² Fraenkel E. Min. veik., p. 659.

kitokiu, gal net iš princiū nauju, etnonimo *prūsas* kilmės problemos sprendimo būdų, ypatingą dėmesį kreipiant, greta apeliatyvinės baltų kalbų leksikos, į didelį toponimų su *prūs-* arealą, kurį pastebėjo ir ankstesnieji tyrinėtojai⁴³ ir kurio apibendrintą vaizdą pateikė A. Nepokupnas⁴⁴.

Lātviai, lātvis. Pagal K. Būgą, latvių vardas vestinas iš upės vardo **Leta*, **Lata*⁴⁵. Tas vardas turėjęs kilti ten, kur tekėjusi *Lat(v)os*, *Let(v)os* upė⁴⁶ (plg. *Latavā*, *Latuvā* up. Anykščiai, Šventosios dš).

Lietūviai, lietūvis. Ši etnonimą K. Būga savo raštuose mini daugelį kartų, plačiai ji interpretuoja, pateikia jo istorinius užrašymus ir t. t., bet kilmės neaiškina. Po K. Būgos mirties dėmesys *lietūviui* neatslūgo. Iš daugelio aiškinimų galima būtų suminėti tris – J. Otremskio, J. Ochmansko ir S. Tarvydo.

J. Otremskis kraštovardį *Lietuvā* siejo su upės vardu *Leīte* (Šilutė) bei kitais giminėliais tikriniais ir bendriniais žodžiais⁴⁷. Hidroniminės kilmės kraštovardį *Lietuvā* laiko ir J. Ochmanskis. Jis nurodo Mindaugo laiške Kalavijuocių ordinui minimą upėsvardą **Letovia*: „in ripam Lettoviae que dicitur de Lettawie (Lettowie)“. Ši istorinių dokumentų upėvardį J. Ochmanskis tapatina su dabartiniu upės vardu *Latavā*, *Latuvā* (Anykščiai, Šventosios dš.)⁴⁸.

Arčiausiai prie *Lietuvōs* vardo kilmės problemos sprendimo buvo prięjės S. Tarvydas. Jis pastebėjo, kad Lietuvos vardas turėjo kilti ten, kur IX–XII a. susiklostė teritorinis valstybinio pobūdžio junginys, pusiau feodalinė kunigaikštystė – Lietuvos žemė. Jo nuomone, Lietuvos žemė buvusi į pietus nuo Neries žemupio, dešiniojoje Nemuno vidurupio pakrantėje. S. Tarvydas toliau rašo: „Šioje teritorijoje, rodos, néra Leitės upelės, bet senovėje taip vadina upelė ten galėjusi būti, o jos varda žmonės galėjė pamiršti“⁴⁹.

1963 m. išėjus „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardinui“, pasirodė, kad tokia upelė iš tiesų yra buvusi – tai Gelvonų apylinkių upelis, Neries dešin. intakas, *Lietauka*, *Liētauка*. Vėliau buvo rastas dar vienas šio upės vardo variantas – *Letava*. Taigi S. Tarvydo spėjimas pasitvirtino.

Upės vardo *Lietauka* variantų skaičių vėliau papildė dar trimis K. Kuzavinis⁵⁰: *Letāuka*, *Letāvka*, *Litāvka*. K. Kuzavinui priklauso ir *Lietuvōs* kilmės išaiškinimo autoriaus vardas. Remdamasis šio upėvardžio tarminiais variantais bei istoriniai užrašymais, jis nustatė, kad senesnioji šio upėvardžio lytis buvo *Lietavā*. Kaip žinoma,

⁴³ Źr. Bialatowicz J. Kilka uwag o szeskich i polskich nazwach miejscowościach Prusy i t. p. – *Słavia occidentalis*, 1933, t. 12, s. 301–303; Антоневич Е. „Prussy“ в топонимике северной Польши и новгородской Руси. – В кн.: Феодальная Россия и всемирно-исторический процесс. М., 1972, с. 252–261.

⁴⁴ Непокупный А. П. Указ. соч., с. 93–103 (čia ir tolesnė literatūra).

⁴⁵ RR III 629.

⁴⁶ Ten pat, p. 737.

⁴⁷ Otrębski J. Über die Vervollkommnung der Forschungsmethoden in der indoeuropäischen Sprachwissenschaft. – Lingua Posnaniensis, 1963, t. 9, S. 27.

⁴⁸ Ochmański J. Noms des terres lituaniennes au XIIIe siècle – Lituanie, Nalszczany et Dziewołtwa. – Lingua Posnaniensis, 1963, t. 9, p. 171.

⁴⁹ Tarvydas S. Lietuvos vietovardžiai. V., 1958, p. 22.

⁵⁰ Kuzavinis K. Lietuvos vardo kilmė. – Kalbotyra, t. 10, p. 9 (ten ir išsami literatūros apžvalga).

Lietuvos vardo gretiminė ar ankstesnė lytis taip pat buvo Lietavà. Tuo būdu raktas etimologijai buvo rastas, ir daugelio tyrinėtojų pastangos, vedusios, kaip matėme, prie šio tikslo, K. Kuzavinio buvo labai sėkmingai užbaigtos.

Kuřšiai, kuřšis. Visų pirma ir daugiausia K. Būgai turime būti dėkingi, kad jis galutinai įrodė ir įtvirtino lytis *kuřšas, kuřšai, kuřšis*⁵¹. Be to, jis aiškino ir etnonimo kilmę, susiedamas jį su sl. *kɔrsɔ* : ukr. *kors*, „lydimas, plėšimas (naujiena), чищоба, новъ“, ček. *krs*, „nuskurdes, apkiautęs medis“, lenk. *karślak*, „žemas, šakotas, krievas, malkoms netinkamas medis“. „*Kuřšo* vardo pamatinė reikšmė galėjo būti „lydimas“, „skynimas“, „Rodeland“, arba „žemų, nuskurdusių medelių“, „krūmų“ šalis, „Buschland“⁵². Vėliau būta ir kitų bandymų⁵³, bet visi jie, jų tarpe ir bene paskutinysis J. Kazlausko⁵⁴, mūsų nuomone, yra mažiau vykę už K. Būgos.

Žiemgāliai, žiemgālis. Etnonimas ir šalies pavadinimas *Žiēmgala* buvo nustatytas K. Būgos. Tokios šių žodžių lytys dažniausiai vartojamos ir dabar. Priimtiniausia iš visų esamų yra ir K. Būgos pasiūlytoji etnonimo etimologija. Tai, pagal K. Būgą, sudurtinis žodis, kurio pirmasis sandas *žiem-* sietinas su liet. *žiemiai*, „šiaurė“, lat. *ziēmelis*, „t. p.“, o antrasis, *gal-* reiškės kraštą, pusę, plg. lat. *galā*, „krašte“ (*vīņš dzīvu mūsu galā*), liet. *gālas*, „kraštas, pusė“⁵⁵. Šią K. Būgos etimologiją vėliau parėmė E. Frenkelis⁵⁶. V. Grinaveckis 1968 m. paskelbė kitą hipotezę, pagal kurią *žiemgālių* vardo pirmasis sandas galis būti ne *žiem-* (*žiemiai*), o *žem-*. Ši sandą V. Grinaveckis veda iš liet. *žemē*, *žemas* ir sieja su daugeliu kitų lietuvių ir latvių vietovardžiu bei asmenvardžiu, turinčiu šaknį *žem-* (*Žemālē*, *Žemupis*, *Žemaičiai*, *Žemýgala* ir kt.)⁵⁷. Tačiau ši hipotezė, mūsų akimis, vargu ar pajėgs konkuruoti su K. Būgos, nes K. Būga gana aiškiai įrodė, kad etnonimo šaknis buvo *žeim-*. Ją visiškai patvirtina XI a. skandinavų užrašas *Seimgala*, *Seimgaler*⁵⁸ ir rusų metraščių *Зимигола* bei *Зимогола*. Pastarųjų lyčių šaknies balsis *i* tegali būti iš *ei* (plg. *eiti* : *uðmu*). Kad čia būtų tokie nedėsninės, atsitiktiniai užrašymai, sunku patikėti. Taip manant, reikėtų sutikti, kad vietoje liet. *e* galėjo istoriniuose dokumentuose atsirasti dvibalsis *ei*. Kas kita yra dvibalsio *ei* monooftongizacija, kuri atispindi daugelyje vėlesnių užrašymų (*Semigalli*, *Semegallen* ir pan.). Kaip rodo J. Šliavo tyrinėjimai, dvibalsis *ei* > *ie* galėjo virsti i *e* gana dėsningai tarmėje⁵⁹.

Tas faktas, kad baltų vardyne šaknis *žem-* yra dažnesnė, negu *žiem-*, *žeim-* (dėl pastarųjų plg. *Žeimis*, *Žeimēlis*, *Žeimenà*, *Žeimikè*, *Žeimenys* ir *Žiēmiškis*, *Žiēmrágis*, *Žiēmbalēs*, *Žiēmaraistis* ir kt.), nieko neįrodo. Svarbu tik tai, kokią šaknį (*žem-* ar

⁵¹ RR II 232–234; III 246–251.

⁵² RR III 234.

⁵³ Žr. Фасмер М. Указ. соч., 1967, т. 2, с. 338; Frenkelis E. Baltų kalbos. V., 1969, p. 58.

⁵⁴ Kazlauskas J. Dėl kuršių vardo etimologijos. — Baltistica, 1969, т. 4, p. 59–63.

⁵⁵ RR III 253, 737.

⁵⁶ Frenkelis E. Min. veik., p. 59.

⁵⁷ Grinaveckis V. Dėl žemaičių vardo kilmės. — Kalbotyra, 1968, т. 19, p. 46, 48.

⁵⁸ RR III 252–253.

⁵⁹ Šliavas J. Kai kurios pastabos žiemgalių klausimui. — Kn.: Kraštotyra. V., 1967, p. 52 (ten ir kita literatūra šiuo klausimui).

žeim-) galima rekonstruoti iš istorinių dokumentų užrašymų (iš gyvosios kalbos etnonimas **žiemgalis* ar pan. nėra užfiksotas).

Sēliai, sēlis. Etnonimas *sēlis*, kaip ir *žiemgālis*, gyvojoje kalboje neišliko. K. Būga šias lytis nustatė, remdamasis istoriniais užrašymais ir vietovardžiais, įtariamais išlaikius tą pačią šaknį *sēl-*: *Sēlpilis* ir *Sēlē* (ar *Sēlē?*). Jis taip pat rekonstravo ir šalies pavadinimą — *Sēla* (arba *Sēluona*)⁶⁰. Tačiau paties etnonimo kilmės K. Būga neaiškinė. O ir po K. Būgos mirties *sēliui* nedaug teskirta dėmesio⁶¹. Pats išsamiausias iš vėlesniųjų yra K. Kuzavinio aiškinimas. Šio autoriaus nuomone, esą pamato etnonimą *sēlis* ir kraštovardį *Sēla* laikyti hidroniminės kilmės. Tiesa, tokio aiškaus hidronimo, kaip, sakysim, *Lietuvōs* atveju, nežinoma. K. Kuzavinis jį bando rekonstruoti: iš dabartinio upelio vardo *Sēl-iupis*, *Sēl-iupýs* (Daugailiai, Šventosios kair. intakas) atstatoma spėjama praforma **Sēlia*, **Sēlē*, iš kurios, autoriaus nuomone, ir galėjęs kilti etnonimas *sēliai, sēlis* bei kraštovardis *Sēla*⁶².

Jótvingiai, jótvingis. K. Būga ši etnonimą kildino iš 1516 m. užfiksoto upės, tekėjusios Lydos rajone, vardo *Āmθa*, kurią lenkai vadinę *Jatfa*. Baltiška jo lytis galiėjo būti **Játvā* > liet. **Jótva*. Tokiai etimologijai pritarė vėlesni tyrinėtojai, jų tarpe A. Nepokupnas⁶³. Atrodo, kad ir šiuo metu tai yra pati įtikimiausia *jótvingių* kilmės versija.

Po K. Būgos tyrinėjimų dėmesys jotvingiams nesumažėjo, o, priešingai, vis didėjo. Užtenka tik prisiminti Kompleksinę jotvingių ekspediciją, trunkančią jau daugiau kaip trisdešimt metų, ir daugybę kitų kalbinių bei istorinio profilio tyrinėjimų⁶⁴, jų tarpe tarptautinį simpoziumą jotvingių klausimui, įvykusį Bialovežė 1973 m.⁶⁵ ir kt. Daugelis iš nagrinėjusiųjų jotvingių problemą dažnai vienaip ar kitaip paliebtė ir etnonimo kilmės problemą. Iš verčiausių dėmesio originalių hipotezių minėtina, svarbiausia, J. Nalepos. Šis jotvingių specialistas kelia mintį ir bando ją labai išsamiai pagrįsti, kad jotvingiai savo vardą gavo nuo *Āncios* upės vardo. Pagal J. Nalepą, seniausias *jótvingių* kamienas buvęs **Ant-iv-ing-*, kur *ant-* yra upės vardo *Āncia* < **Antjā* (ar **Antia*) šaknis *ant-*, o *-ing-* — priesaga. Kas yra elementas *-iv-*, nelengva paaiškinti, nors autorius ir stengiasi tai padaryti, remdamasis prūsų kalbos duomenimis⁶⁶. Taigi *jótvingiai* pagal J. Nalepą būtų **Ant-iving-ai*. Ši etimologija, nors ir būdama pakankamai patraukli ir argumentuota, vis dėlto, bent tuo tarpu, mūsų akimis, dar negali pretenduoti į galutinį etnonimo *jótvingiai* kilmės sprendimą, nes fonetinės raidos aiškinimo sunkumai yra labai dideli.

⁶⁰ RR III 274.

⁶¹ Prie jo šiek tiek stabteli, pavyzdžiui, E. Frenkelis ir O. Trubačiovas — Frenkelis E. Min. veik., p. 59—60; Трубачев О. Н. Ранние славянские этнонимы — свидетели миграции славян, с. 55.

⁶² Kuzavinis K. Etymologica, p. 179—180.

⁶³ Непокупный А. П. Указ. соч., с. 109.

⁶⁴ Jų bendresnis vaizdas pateikiamas šiuose pastarojo meto darbuose: Kamiński A. Jaćwieź. Lódź, 1953; Nalepa J. Jaćwigowie. Nazwa i lokalizacja. Białystok, 1964; Burek K. Starożytnicy i archeolodzy. Z dziejów badań archeologicznych na Białostoczyźnie. Pojezierze... Olsztyn, 1977.

⁶⁵ Simpoziumo medžiagą žr. Acta Baltico—Slavica, 1976, t. 9.

⁶⁶ Nalepa J. Ten pat, p. 32—33.

Dar mažiau įtikima O. Trubačiovo gana kategoriška, bet plačiau neįrodinėta, nuomonė, kad *jótvingiai* – tai „tolpa, отряд“⁶⁷.

Sūdūviai, sūdūvis. Ši etnonimą K. Būga pirmasis susiejo su upės vardu *Sūduoniā*⁶⁸ (Liudvinavas, Šešupės kair. int.). Vélesni tyrinėtojai tokią K. Būgos etimologiją palyginti vieningai palaikė⁶⁹. Tiesa, dėl semantikos interpretacijos jie nesutaria. Antai V. Mažiulis ir J. Otrembskis mano, kad etnonimas yra hidroniminės kilmės, o B. Savukynas ir A. Nepokupnas būtų linkę *Sūduvą* traktuoti kaip balą, žemumą ar pan. kraštą. Mūsų nuomone, priimtinesnė yra pirmoji versija.

Nuošalyje lieka O. Trubačiovo prielaida (paties autoriaus nemotyvuota), kad *Sudowia* – tai < „свои“⁷⁰.

Galindai, galindas. K. Būga ši etnonimą taip aiškino: „*Galindo* vardą kildinu nuo *gālo* „край“: *galindas* yra rus. *украинец* „(prūsų žemės) gale gyvenęs“⁷¹. Šią K. Būgos etimologiją parėmė vėlesni tyrinėtojai⁷². Ją ypač gražiai pagrindė naujais faktais, svarbiausia iš žodžių darybos, P. Skardžius⁷³ ir B. Savukynas⁷⁴. Su tokia etnonimo *galindai* etimologija nesutiko J. Otrembskis, kurio nuomone etimologinė **Galindā* reikšmė buvusi „jēga, minia, daugybė“⁷⁵. V. Mažiulis, iš esmės sutikdamas su K. Būga ir B. Savukynu, kelia ir klausimą, „Ar **Galind-* kartais néra taip pat vandenvardinės kilmės?“⁷⁶

Atrodo, kad V. Mažiulio klausimas turi rimto pamato – iš jų tarsi būtų išgirdęs, atsakė J. Nalepa⁷⁷. Šis tyrinėtojas pačiamė buvusios galindų teritorijos centre surado ežerą, iš kurio vardo ir galėjęsus susidaryti etnonimas *galindai*. Istoriniuose šaltiniuose ežero vardas rašomas įvairiai: *Galent*, *Galanten*, *Gellant*, *Gelland*, *Galland*, *Gielqd*, *Gehland* -See ir kt.⁷⁸ Atrodo, kad J. Nalepos hipotezė gali pretenduoti iš gana įtikinėmą ir pagrįstą etnonimo *galindai* etimologiją.

Daināviai, daināvis. K. Būga manė, kad ir šis etnonimas yra kilęs iš upės vardo: „Šalies vardas *Dainuvā* (pr. *Dainavō*), kaip rodo to-paties vardo upė ir ežeras, yra pra-

⁶⁷ Трубачев О. Н. Указ. соч., с. 55.

⁶⁸ RR III 156.

⁶⁹ Mažiulis V. Min. veik., p. 18–19; Savukynas B. Dėl M. Rudnickio *Galindos, Priegliaus* ir *Sūduvos* etimologinių aiškinimų. – Kn.: Lietvių kalbotyros klausimai, 1963, t. 6, p. 323–325; Otrėbski J. Das Jatwingerproblem. – Die Sprache. Zeitschrift für Sprachwissenschaft, 1963, t. 9, S. 158; Непокупный А. П. Указ. соч., с. 111–112.

⁷⁰ Трубачев О. Н. Указ. соч., с. 55.

⁷¹ RR III 117.

⁷² Endzelīns J. Senprūšu valoda. Rīgā, 1943, p. 8; Frenkelis E. Min. veik., p. 62; Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch, S. 130; Kiparsky V. Finnougrier und Slaven zu Anfang der historischen Zeit. – Ural-altaische Jahrbücher, Wiesbaden, t. 42, 1970, S. 5; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1964, т. 1, с. 434.

⁷³ Skardžius P. Lietvių vandenvardžiai su *-nt-*. Jų daryba, kilmė ir reikšmė. – Kn.: Lituaistiškos darbai, t. 3, p. 55–56.

⁷⁴ Savukynas B. Min. veik., p. 322.

⁷⁵ Otrėbski J. Zagadnienie Galindów. – In: Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego. Warszawa, s. 40.

⁷⁶ Mažiulis V. Min. veik., p. 18 (74 išnaša).

⁷⁷ Nalepa J. Próba nowej etymologii nazwy *Galindia* czyli *Golędz*. – In: Nalepa J. Opuscula Slavica. Lund, 1971, t. 1, s. 93–115 (arba Acta Baltico-Slavica, t. 9, s. 191–209).

⁷⁸ Ten pat, p. 95–96.

mintas ne nuo jos gyventojų dainavimo, bet nuo gyventojų gyvenimo *Dainuvōs* paupiais⁷⁹. Tačiau upės ir ežero vardo K. Būga neidentifikavo. Tiksliau lokalizuoti hidronimo nepavyko ir vėlesniems tyrinėtojams. Tad pastangos šia linkme dar pageidautinos.

Tiesa, *Dainavōs* problemai dėmesio nestinga – užtenka prisiminti išsamius A. Kaminsko, J. Otremskio, J. Nalepos ir ypač A. Nepokupno aiškinimus⁸⁰. Visi jie neprieštarauja K. Būgai, kad *daināvai*, *Dainavā* gali būti hidroniminės kilmės. Tik J. Otremskis, sutikdamas, kad *Dainavā* yra kilęs iš upės vardo, laiko šį kraštovardį priesagos -ava vediniu iš upės vardo **Daina* ar **Deina*, kaip, esą, *Léita* – *Lietuvā* ir pan.⁸¹ Bet toks požiūris į kraštovardį *Dainavā*, matyt, yra netikslus. Viena, kaip matėme, *Lietuvā* nėra priesagos -uva (-ava, -va) vedinys iš upės vardo, o upės vardas tapo kraštovardžiu *Lietuvā* (* *Lietava*, **Lietva*). Matyt, ir *Dainavā* turėjo kilti iš upės vardo **Dainava* (t. y. priesagos -ava ar pan. vedinio). Nepretenduojant į galutinę atsakymą, galima vis dėlto manyti, kad tuo upės vardu, davusiu pradžią atitinkamam etnonimui, galėjo būti, be kita ko, ir Varėnos apylinkių upelio, įtekančio į Vardaunios ezerą, vardas *Dainavā*. Oikonimų ir kitų vietovardžių *Dainavā* geografiniai tokiai prielaidai, rodosi, neprieštarauja⁸².

Kalbant apie jotvingius, dainavius ir sūduvius, visada iškyla šių etnonimų reikšmės turinio klausimas. Nesileidžiant į detalesnę literatūros apžvalgą ir nesiimant atsakomybės ryžtis išspręsti šią gana painią problemą⁸³, tuo tarpu norėtusi pabrėžti, kad vartosenos suvienodinimo varden būtų tikslingo terminą *jótvingiai* vartoti lyg ir dviem reikšmėm – plačiąja ir siauraja. *Jótvingiai* plačiąja prasme galėtume susitarimo keliu vadinti visas tris grupes etninių junginių, grupių (ar kaip juos bevardintume) – pačius *jótvingius* (t. y. *jótvingius* siaurąja prasme), *sūduviūs* ir *dainaviūs*. Šių baltų genčių etninis artumas yra neabejotinas. Kai dėl *daināvių* ir *jótvingių*, tai net buvo pareikšta nuomonė, jog *daināvai*, *Dainavā* – tai lyg ir lietuviški, o *jótvingiai*, *Jótva* – slaviški to paties etnoso pavadinimai, tam tikros baltų – slavų etno-teritorinių kontaktų izoglosos⁸⁴. Ar ši prielaida pasitvirtins, parodys ateities tyrinėjimai. Ypač svarbūs yra istoriniai liudijimai šiuo klausimu. Iš tokų užrašymų matyti, sakysim, didelis *Dainavōs* ir *Jótvos* teritorinis artumas ar net tapatumas. Pvz.: „*De-nava tota, quam etiem quidem Jetwesen vocant*“⁸⁵; „на лѣсу Дионова Ятвязь“⁸⁶; „на поуши Доинова Ятвеж“⁸⁷ ir pan. Tačiau tas faktas, kad Traidenis pasivadino

⁷⁹ RR III 144. Dar žr. p. 143, 156.

⁸⁰ Kamiński A. Min. veik., p. 80 ir t. t.; Otrębski J. *Dainavā* – название одного из ятвяжских племен. – В кн.: Вопросы славянского языкоznания. М., 1963, вып. 7, с. 3–6; Nalepa J. Jaćwigowe, s. 46 ir t.t.; Непокупный А. П. Указ. соч., с. 105–111.

⁸¹ Otrębski J. Ten pat, p. 4.

⁸² Geografiją žr. Непокупный А. П. Указ. соч., с. 106; его же. Лингвогеографические связи литовских и белорусских форм названий г. Дятлово и его окрестностей. – В кн.: Балто-славянские исследования. М., 1974, с. 147.

⁸³ Непокупный А. П. Указ. соч., соответственно с. 108; 147–148.

⁸⁴ Там же, с. 108; там же, с. 147–148.

⁸⁵ 1259 m. Mindaugo laiškas – žr. Preussisches Urkundenbuch. Königsberg i Pr., 1909, B. 1. Zweite Hälfte, S. 70.

⁸⁶ Полное собрание русскихъ лѣтописей. С.-Петербургъ, 1907, м. 17, с. 368.

⁸⁷ Там же, с. 237.

save Jotvos ir Dainavos didžiuoju kunigaikščiu“ (Троицень... и прозвовется великим князем Ятьвежским и Даниловским⁸⁸), рodo, kad Jotvos ir Dainavos negalima visiškai tapatinti. Tad tuo tarpu yra pamato kalbėti apie *jótvingius, daina-viùs, sūduviùs*, kuriuos visus patogumo dėlei prireikus galima būtų vadinti ir vienu žodžiu – *jótvingiai*.

Čia buvo suminėti svarbiausieji baltų etnonimai, kuriuos vienaip ar kitaip aiškino K. Būga. Bet tai dar toli gražu ne visa, kas šioje srityje K. Būgos padaryta. Be kita ko, jis yra gana išsamiai interpretavęs ir daugelio kitų Lietuvos, Latvijos, Prūsijos dalių, teritorijų, žemėj bei pan. vardus. Ypač svarbu, kad K. Būga nustatė Prūsijos dalių vardų lytis, kurių dauguma tokios, kokios K. Būgos nustatytos, tebevartojamos ir dabar.

Pamedē – pr. *Po-median*: pr. *po „,pō, unter“* ir *median „miškas, giria, medžias“*⁸⁹.

Pagudē – pr. *Po-gudian* : pr. *po „,pō, unter“* ir pr. *gudde „krūmas“*⁹⁰. Dauguma vėlesnių tyrinėtojų pritarė šiai etimologijai⁹¹. Tiesa, V. Mažiulis, laikydamasis K. Būgos etimologijos, labai atsargiai užsimena, kad **Pa-gud-* šaknis *gud-* galinti būti ir hidroniminės kilmės ir sieja ją su liet. *Gūd-upis (Gaūd-upis?)*. Mūsų nuomone, siejimas su *Gūd-upis* iš principo įmanomas, tačiau lietuvių hidroniminė šaknis *gud-* vargu ar gali turėti ką bendra su pr. *gudde „krūmas“*. Dėl šiuo atveju sunkiai paaiškinamos apofonijos aliuzija į *Gaūd-upis* iš viso vargu ar bereikalinga.

Nepretenduoojant į galutinį sprendimą, vis dėlto norisi atkreipti dėmesį į, mūsų akimis, nepelnytai užmirštamą J. Endzelyno ir ypač R. Ekblomo⁹² nuomonę, kad prūsų kalbos žodis *gudde* reikšmė „krūmas“ gali būti iš viso neatentiškas ir kad jo ryšys su etnonimu *gūdas „baltarusis“* genetiškai yra visiškai įmanomas⁹³. Be kita ko, tą ryšį labai akivaizdžiai patvirtina visas baltų vardynas. Turima galvoje daugybė (keli šimtai) lietuvių ir gana daug latvių toponimų bei antroponimų, kurių ryšys su etnonimu *gūdas* nekelia nė mažiausią abejonių. Mūsų nuomone, iš šio konteksto išskirti tik prūsų vardyną būtų labai rizikinga. Manyti atvirkščiai, kad Lietuvos ir Latvijos toponimai bei antroponimai gali būti kaip nors susiję su prūsų kalbos žodžiu *gudde „krūmas“* pamato nėra, nes šios dvi kalbos tokio apeliatyvo neturi. Itartį ji buvus taip pat negalima, nes neįmanoma, kad žodis, davęs tiek vietovardžių ir asmenvardžių, būtų nei iš šio, nei iš to išnykės. Tad norom nenorom kyla klausimas, ar *Pa-gudē* (pr. *Po-gudian*) nebus tik „pagudē“, kur *gud-* reiškė „gudai, baltarusiai“ ar net „gotai“. Suprantama, kad galutinį atsakymą į šį klausimą gali duoti tik labai kruopštī vių baltų kalbų nomina propria ir nomina appellativa su *gud-* analizė. Tuo tarpu galima kelti tik klausimą, dar turint galvoje ir tai, kad pr. *gudde* neturi tikresnės etimologijos ir yra labai izoliuotas žodis.

⁸⁸ Там же, с. 238.

⁸⁹ RR III 113. Dar žr. Mažiulis V. Min. veik., p. 16; Endzelīns J. Min. veik., p. 7; Frenkelis E. Min. veik., p. 60; Трубачев О. Указ. соч., с. 55.

⁹⁰ RR III 113–114.

⁹¹ Mažiulis V. Min. veik., p. 17; Endzelīns J. Min. veik., p. 7; Frenkelis E. Min. veik., p. 60; Трубачев О. Указ. соч., с. 55.

⁹² Endzelīns J. Min. veik., p. 182; Ekblooms R. Balt. *gudas* und. schw. *Gute „Gotländer“*. – In: Rakstu krājums veltijums... Jānim Endzelīnam. Rīgā, 1959, S. 91–99.

⁹³ R. Ekblomo hipotezės dėl pr. *gudde* ryšio su šv. *Gute „Gotländer“* aš nebūčiau linkęs be išlygų palaikyti.

Vařmē – pr. *Vārmē* „Raudōnē“: pr. *wormyan* „raudonas“⁹⁴.

Nótanga – pr. *Nötangō* arba *Nātangō*, *Nötungō*⁹⁵. K. Būga ši vardą probégomis susiejo su liet. *nótung-aris* „gvéra, grioziškas žmogus“. Suprantama, kad šis siejimas kraštovardžio kilmei aiškinti yra nepakankamas, juo ba kad pats žodis *nótungaris* yra aiškus germanizmas, plg. dar liet. *nótangaris* „nevala, netikėlis“ < vok. dial. *Natanger*⁹⁶. Pats vokiečių tarmių žodis savo ruožtu gali būti susijęs su kraštovardžiu *Nótanga* (vok. *Natanger* – tai Nótangos gyventojas, „notangiškis“), tik jo reikšmė pakitusi. Tad K. Būgos etimologija yra neabejotinas apsirikimas.

Nótangos kilmę vėliau aiškino V. Mažiulis. Jo nuomone, „*Nótangos* vardas (lotn. *Notangia*, *Nattangia*), iš kurio turime *nótangus* (lotn. *Notangi*), galėtų būti kilęs taip pat iš upėvardžio: **Not-ang-*, plg., pvz., liet. *Not-à* ir (dėl priesagos) *Al-ang-à*⁹⁷. Atrodo, kad šiai hipotezei galima pritarti. Suprantama, kad *Nótangos* vardas negali būti vedamas nei iš liet. *Notà* (upė Žaslių apyl.), nei iš *Nöté* || *Notijà* (upė Salantų apyl.) ar pan. Upės (ar ežero) vardą, iš kurio susidarė *Nótanga*, dar reikia „atkasti“ iš praeities vardyno. Kad toks vardas įmanomas, kad jis galėjo būti ir prūsuose, be kita ko, patvirtina ir prūsų vietovardžiai *Notis*, *Notkaymen* ir pan.⁹⁸ Vietovardžių, ju tarpe ir hidronimų, galėjusių turėti šaknį *not-*, pasitaiko ir jotvingių vardyne, plg., pvz., *Naćwidek* (*Noczwidok*) ež. netoli Šlamų, kurio varde K. -O. Falkas rekonstruoja šaknį **Nāt-*⁹⁹. Ypatingą dėmesį, mūsų nuomone, reikėtų atkreipti į ežero vardą *Notyst*¹⁰⁰. Šis ežero vardas iki mūsų dienų išliko lenkų kalboje – *Notyst*¹⁰¹. Vokiškai jis buvo rašomas *Gross Notister See*¹⁰². Iš ežero (turinčio apie 160 ha) vardo vėliau susidarė kaimo vardas – lenk. *Notyst* (*Dolny*, *Maly* i *Wielki*)¹⁰³. Ežeras (ir kaimai) yra Olštyno vaivadijoje Mrongovo rajone, t. y. kaip tik tose vietose, kur K. Būga spėjo buvus Notangos sritij¹⁰⁴.

Ežero vardas *Notyst*, kurio lietuviška lytis galėjo būti **Not-istas* ar pan., laikytinės priesagos *-ist(as)* vediniu iš šaknies *Not-* < **Nāt-*. Dėl tokų vedinių plg. liet. *Sav-istas* (ež. Daugų apyl.), *Ab-istà* (up. Daugų apyl.) bei *Pekl-ystà* (up. Naujamiesčio apyl.).

⁹⁴ RR III 114. Dar žr. Mažiulis V. Min. veik., p. 17.

⁹⁵ RR III 114–115.

⁹⁶ Lietuvių kalbos žodynas, t. 8, p. 872. Atkreiptinas dėmesys, kad šiame žodyne už keleto puslapių pateikiamas ir iš K. Būgos raštų paimitas žodis *nótungaris* „grioziškas žmogus, gvéra“ (cituoja mas K. Būgos sakiny: „Notangos vardas gali būti vienos kilmės su Sūduvos lietuvių žodžiu *nótung-aris*“), kuris germanizmu jau kažkodėl nebelaikomas ir net nesiejamas su *nótangaris*, nors jo ryšys su pastaruuoju žodžiu *nótangaris* akivaizdus.

⁹⁷ Mažiulis V. Min. veik., p. 17.

⁹⁸ Gerullis G. Die altpreußischen Ortsnamen. Berlin und Leipzig, 1922, S. 109–110.

⁹⁹ Falk K.-O. Streszczenie niektórych części pracy „Ze studiów nad nazwami wód suwalskich“. Lund. 1973 (mašinraštis), s. 28.

¹⁰⁰ Gerullis G. Min. veik., p. 110.

¹⁰¹ Leyding G. Słownik nazw miejscowych okręgu Mazurskiego. Część II. Nazwy fizjograficzne. Poznań, 1959, s. 87.

¹⁰² Ten pat.

¹⁰³ Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Warszawa, 1967, s. 749.

¹⁰⁴ RR III 119.

Sémba – pr. *Semibō*: *Semibō*¹⁰⁵. Apie šio kraštovardžio kilmę K. Būga rašė: „*Sembo* vardą kildinu iš nebevartojamo žodžio *sembas* „saviškis, Sippenangehöriger, socius“, su kuriuo rišu slavėnų žodži *sěbr* „t. p.“: rus. *сѧбр...*“. Šią etimologiją palaiko O. Trubačiovas¹⁰⁶.

Dėl tokio kilmės aiškinimo galima pasakyti, kad jis teoriškai visiškai priimtinės, bet bėda yra ta, kad, kaip teisingai pastebėjo V. Mažiulis, „negalima nustatyti žodžio pradžios priebalsio kokybės (ar prūsai tarė *s-, ar *z-)“¹⁰⁷. Dėl šios svarbiausios priežasties dabar tiesiog nėra pamato etimologijai. Tokiu atveju, žinoma, hipotezėmis tegali būti laikomi ir kiti aiškinimai, jų tarpe ir V. Grinaveckio, kuris apie kraštovardį *Sémba* sako, kad „baltų genties kraštas, vadinamoji *Semba*, *Sambija*, iki istorinių laikų greičiausiai vadinosi *Žemė* (*Žemija*)“. Jos gyventojai bus vadintesi *žemai*¹⁰⁸.

Nadruvà – pr. *Nadravō*¹⁰⁹. K. Būga pastebi, kad srities vardo kilmė nesanti aiški. Ji, esą, galima sieti arba su pr. *nadruw-īsnan* „vilti, Hofnung“ < *na* „ant“ ir *druwīt* „tikėti“ (*nadruvias* tuomet būtų „pasikliaujantis, vilties žmogus“), arba laikyti priešdėlio *na* „ant“ vediniu iš žodžio **dravis* „dravīs, бортъ“. *Nadruvà*, pagal K. Būgą, būtų „Ant-dravē“.

V. Mažiulis vardą *Nadruvà* laiko neaiškios kilmės, bet užsimena, kad jis galis būti kileš iš vandenvardžio: **Na-draw-* < **Ne-draw-*, plg. liet. *Ne-vardà* tarmiškai *Na-vardà*. Vandenvardinę šaknį *drav-* V. Mažiulis lygina su pr. *Drew-ancz* (*Dravanta*)¹¹⁰.

Mūsų nuomone, vandenvardinė kraštovardžio *Nadruvà* kilmė būtų bene pati įmanomiausia. Bemaž tuo pačiu laiku, kaip V. Mažiulio, paskelbtame K. Kuzavinio tyrinėjime gana įtikinamai aiškinama, kad hidronimas, davęs pradžią kraštovardžiui *Nadruvà*, galėjęs būti upėvardis *Drúoja* (Išrutis, Priegliaus int.). Santykis tarp dabartinės lyties *Drúoja* ir spėjamos ankstesnės **Drava* būtų panašūs į *Knitúoja* : *Knituvà*, *Knitavà*; *Breslaujà* : lat. *Braslava* ir pan. K. Kuzavinis, mūsų nuomone, pagrįstai teigia, kad **Nadrava*, *Nadruvà* – tai „kraštas, esantis ant Dravos upės krantų“ (pr. *na* „ant“)¹¹¹.

Skalvà – pr. *Skalvō*. K. Būga vardo kilmės neaiškino. V. Mažiulio nuomone, ir šis kraštovardis galintis būti kileš iš upėvardžio, plg. liet. *Skalvys* (up. Šiaulių apyl.)¹¹². Tokią šio kraštovardžio kilmę pagrindė ir papildė naujais faktais K. Kuzavinis¹¹³.

Bárta – pr. *Bártā*. K. Būga pastebėjo, kad „*Bárto* vardas gali būti tos-pačios kilmės su Kuršo upėvardžiu *Bártuva*“¹¹⁴. Šis siejimas būtų priimtinės tik tuo atveju,

¹⁰⁵ RR III 115.

¹⁰⁶ Трубачев О. Указ. соч., с. 55.

¹⁰⁷ Mažiulis V. Min. veik., p. 17–18.

¹⁰⁸ Grinaveckis V. Min. veik., p. 47.

¹⁰⁹ RR III 115.

¹¹⁰ Mažiulis V. Min. veik., p. 19–20 (91 išnaša).

¹¹¹ Kuzavinis K. Etymologica, p. 179.

¹¹² Mažiulis V. Min. veik., p. 20. Dėl upėvardžio *Skalvys* ir jo santykio su *Skalà* (up. Žaslių apyl.) žr. Schmid W. P. Zur primären -u- Ableitung in einigen baltischen Gewässernamen. — Donum Balticum. Stockholm, 1970, S. 476.

¹¹³ Kuzavinis K. Min. veik., p. 179.

¹¹⁴ RR III 118.

jeigu ir kraštovardis *Bárta* būtų, kaip spėja V. Mažiulis¹¹⁵, upėvardinės kilmės. Mūsų nuomone, vandenvardinė jo kilmė rodos gana įmanoma – plg. kad ir upės vardo *Bártuva* gretiminę ar net senesnę lyti *Bartwa*¹¹⁶, upės vardą *Bařtis* (Krekenavos apyl.) ir pan.

Sasnà. Ši srities vardą K. Būga siejo su pr. *sasnīs* „kiškis“ ir užsiminė, kad Sūduvos srities upės vardas *Sasnà* (Sasnavos apyl.) bei iš jo kilęs miestelio vardas *Sasnavà* laikytini prūsiškos kilmės¹¹⁷. Su šia K. Būgos prielaida sutinka ir A. Nepokupnas¹¹⁸.

Kulmas. K. Būga laiko ši vardą lenkišku – lenkai ji vadina *Chełmno* : sl. *xəlm̥nɔ* „kalva“¹¹⁹.

Liubavas. Ši vardą K. Būga laiko taip pat lenkišku – plg. lenk. *Lubów*, *Lubowo*¹²⁰.

Be Prūsijos, K. Būga aiškino ir daugelio Lietuvos bei Latvijos dalių vardus bei nustatinėjo vartosenai priimtiniausias jų lytis. Sakysim, jis pastebėjo, kad „Lietuvių tautos vakarinė dalis, praradusi ilgainiui lietuvio vardą, šiandie tesivadina žemaičiais. Iš istorijos dokumentų žinome, kad dar XV amžiuje žemaičių tebenešiota liečuvio vardas“. Šią mintį K. Būga pagrindžia faktais iš istorinių dokumentų, jų tarpe iš Vytauto laiško karaliui Zigmantui¹²¹. Toliau K. Būga rašo, kad „*Augštaičio* ir *žemaiciio* vardą lietuviui praminė ne tautystei (Nationalitätsbezeichnung), ne kilmei išreikšti, bet gyvenamojo ploto prigimčiai (Wohnsitzbezeichnung) pažymėti... Iš istorijos žinome, kad ir augštaičiai, ir žemaičiai yra to-paties molio lietuviai, nes jų abiejų yra ta-pati kalba ir tie patys žmonės, Výtauto žodžiais betariant – *unum idiōma et uni homines*“¹²². K. Būga mano, jog aukštumos gyventojai (Vilniaus – Ukmurgės – Zarasų kraštas) XIII a. gauna *aukštaičių*, o žemumos gyventojai (Nevėžio baseinas, iki Dubysos ir Ventos vakaruose, beveik iki Mūšos šiaurėje) tuo pačiu laiku – *žemaičių* vardą¹²³.

K. Būga sumini ir Latvijos sritis senovėje, kartais ši tą pasakydamas ir apie jų kilmę¹²⁴.

Baigiant etnonimikos K. Būgos raštuose apžvalgą, reikia dar pridurti, kad K. Būga domėjosi ne vien baltų etnonimais. Iš kaimyninių tautų etnonimų originalesnių aiškinimų galima būtų suminėti kad ir *gùda*, *vókieti*, *rùsq*, *lýbi*.

Gudaī, gùdas. K. Būga gana įtikinamai irodė, kad etnonimas *gùdas* reikšme „baltarusis“ yra iš tų laikų (maždaug 400 ar 300 m. p. m. e.), kada patys gotai, kurių valdžioje buvusi dalis slavų, savo vardą **gutaz* tebetarė **ghudas* (**ghudos*). Gotams išsikrausčius ir jų vietoje likus gyventi slavams, lietuviui pastariesiems ir perkėlę *gùdo* „goto“ vardą¹²⁵.

¹¹⁵ Mažiulis V. Min. veik., p. 18.

¹¹⁶ Žr. Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. V., 1970, p. 105.

¹¹⁷ RR III 118.

¹¹⁸ Непокупный А. П. Балто-северославянские языковые связи, с. 104.

¹¹⁹ RR III 112.

¹²⁰ Ten pat.

¹²¹ Ten pat, p. 85.

¹²² Ten pat, p. 86.

¹²³ Ten pat. I vakarus nuo Ventos, K. Būgos nuomone, XVIII a. dar gyventa kuršių – 1250 m. Ventos aukštupiui eita sienos tarp kuršių ir lietuvių žemaičių (ten pat, p. 559).

¹²⁴ Ten pat, p. 556–559.

¹²⁵ RR II 87–88; III 124, 782–783.

Vókiečiai, *vókietis*. K. Būgos nuomone, *vókietis* yra išvestinis žodis iš krašto vardo *Vókia* (lat. *Vāca*), kaip *šiauliëtis* – iš *Šiauliai* ar pan.¹²⁶ Krašto vardą *Vókia* jis kildina iš VI a. istoriko Jordano raštuose minimo Skandinavijos pietryčių tautos vardo *Vagoth*, kurį K. Būga mano galint būti susidariusiu iš **Vāk(ia)-goth*¹²⁷. Bet čia pat K. Būga daro išlygą: „Ar mano spėjimas... yra galimas, palieku spręsti patiemis germanistoms“.¹²⁸ Kaip rodo žymaus šios srities specialisto M. Šenfeldo tyrinėjimai, etnonimo *Vagoth* kilmė gali būti ir kitokia – iš **WagōR* ar pan.¹²⁹ Vadinasi, Vokios kilmės klausimas lieka, kaip pastebi ir E. Frenkelis, neišspręstas¹³⁰.

Rùsai, *rùsas*. Tai etnonimas, kuris pagal tyrinėtojų dėmesį nedaug teturi sau lygiu¹³¹. S. Rospondo žodžiais tariant, jau 800 m., nuo suredagavimo „Povestj vremennych let“, trunka diskusija apie šio etnonimo kilmę¹³². K. Būga buvo ryžtingas etnonimo *rùsas* skandinaviškos kilmės teorijos šalininkas. Jis rašė: „,Senověje (IX – XI amž.), mat, *ruso* (suom. *ruotsi*, *ruossi*, gr. ὥστης) vardu tebuvo vadinami tie švedai, kurie įsikūrė tarp Naugardo slavėnų, Polocko krievų (krivičių) ir tarp Kijevo polianų. Bet nuo XI amžiaus *ruso* „švedo“ vardas tenka ir visoms slavėnų giminės tautelėms, gyvenusioms po Švedijos rusų valdžia“¹³³. Vélesni tyrinėtojai vieni palaikė skandinaviškąją *rùso* kilmės versiją, kiti bandė ieškoti etnonimo šaknų pačiose slavų kalbose¹³⁴.

Lýbiai, *lýbis*. Etnonimo kilmės K. Būga neaiškino. Bet šiuo atveju svarbu K. Būgos nuomonė dėl šio etnonimo lietuviškos lyties, nes dabar mūsų raštuose, jų tarpe ir liingvistiniuose, vartojami du konkuruojantys šio etnonimo variantai – *lybis* ir *lyvis*. K. Būga buvo už pirmąją lytį – už *lýbis*. Šią lytį jis vartojo savo raštuose, o laiške M. Fasmeriui nedviprasmiškai teigė, remdamasis, be kita ko, latvių *libetis*, sen. rus. *либъ*, kad šaknies priebalsis turi būti *b*, bet ne *v*. Mums atrodo, kad lytis *lýbis* (su priebalsiu *b*) galėtų būti priimta tolesnei vartosenai, nes kokių ypač svarių argumentų už lytį su *v* (*lýviai*) nėra.

Teonimika

K. Būga yra ir baltų teonimikos pradininkas bei vienas žymiausių jos atstovų. Stambiausias šios srities jo darbas yra serija straipsnių, paskelbtų 1908–1909 m. „Lietuvių tautoje“ bendru pavadinimu „Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mytologijai“¹³⁵. Iš kitų straipsnių, kuriuose nagrinėjami ir baltų dievų vardai, minėtini „Prū-

¹²⁶ RR I 550–552; II 226–230; III 824.

¹²⁷ RR II 229–230.

¹²⁸ Ten pat, p. 230.

¹²⁹ Schönfeld M. Vörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen. Heidelberg, 1965, S. 250.

¹³⁰ Fraenkel E. Min. veik., p. 1272.

¹³¹ Iš paskiausių darbų žr. Rospond S. Pochodzenie nazwy *Rusb.* – Rocznik Slawistyczny, 1977, t. 38, cz. 1, s. 35–50; Трубачев О. Н. Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийцы в Северном Причерноморье. – В кн.: Славянское языкоzнание. VIII международный съезд славистов. М., 1978, с. 401–403.

¹³² Rospond S. Min. veik., p. 35.

¹³³ RR II 88.

¹³⁴ Literatūrą žr. Rospond S. Min. veik.

¹³⁵ RR I 143–189.

sų dievai Pilvytas ir Zvaikstias“, „Panikas ir Ukapirmas“¹³⁶, „Waidelotte“¹³⁷, „Dievai Pikulas ir Patulas“, „Prūsų dievas Kurka“, „Krivė“¹³⁸, „Patrimpas su giminaičiais“¹³⁹, „Prūsų dievas Aušautas“, „Prūsų dievas Gardaitas“¹⁴⁰, „Žinčius“, „Romuva“¹⁴¹, spausdinti „Kalboje ir senovėje“ (1922 m.). Atskirus dievų vardus K. Būga pamini arba nagrinėja ir kituose savo darbuose. Antai „Lietvių kalbos žodyno“ įvade, kalbėdamas apie jotvingius, sumini jotvingių – prūsų dievus *Ockopirmus*, *Awschawts*, *Peckols*, *Gardoayths*, *Puschkayts*¹⁴², „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung“ recenzijoje panagrinėja prūsų dievo vardą *Suaixtix*¹⁴³, studijoje „Славяно-балтийские этимологии“ aiškina prūsų dievo vardą *Curche*¹⁴⁴, „Aistiškuose studijuose“ – prūsų dievo (laivininkystės globėjo) vardą *Gardaitas*¹⁴⁵ ir kt. Minėtinas K. Būgos laiškas R. Bertuleitui, kuriame jis gana išsamiai analizuoją daugumą prūsų teonimų¹⁴⁶.

Po K. Būgos mirties baltų teonimijos tyrinėjimas nebuvo intensyvus. O ir pastaraisiais dešimtmeciais teonimikos raida buvo pastebimai lėtesnė, negu, sakysim, apskritai baltų onomastikos. Todėl K. Būgos darbai šioje srityje tebéra pirmaeilės svarbos. Iš naujausių tyrinėjimų minėtina visų pirma V. Toporovo straipsnių serija iš baltų mitologijos, svarbiausia – studija „Заметки по балтийской мифологии“, kurioje, remiantis teonimų distribucija išlikusiuose prūsų dievų sąrašuose, bandoma atkurti viso prūsų dievų panteono bendrą vaizdą¹⁴⁷. Prūsų dievų vardai labai išsamiai analizuojami ir V. Toporovo knygoje „Прусский язык“¹⁴⁸. Detalesnę literatūros apžvalgą ir išsamią bibliografiją galima rasti minėtuose ir kituose V. Toporovo veikaluose¹⁴⁹ bei N. Vėliaus monografijoje „Mitinės lietuvių sakmių būtybės“¹⁵⁰.

Toponimika

Tarp K. Būgos darbų iš lietuvių onomastikos daugiausia vietas tenka vietovardžių studijoms.

Pirmuoju šios srities jau aiškiai moksliniu darbu galėtume laikyti jo 1909 m. parašytą straipsnį „Bopouta. Ariogala. Veredava“¹⁵¹, kuriame K. Būga labai argumen-

¹³⁶ RR II 155–156.

¹³⁷ Ten pat, p. 139.

¹³⁸ Ten pat, p. 78–79.

¹³⁹ Ten pat, p. 77–78.

¹⁴⁰ Ten pat, p. 98–99.

¹⁴¹ Ten pat, p. 32–33.

¹⁴² RR III 132–133.

¹⁴³ Ten pat, p. 674.

¹⁴⁴ RR I 448–449.

¹⁴⁵ Būga K. Aistiški studijai. Peterburgas, 1908, d. 1, p. 8.

¹⁴⁶ RR III 808–810.

¹⁴⁷ Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии. – В кн.: Балто-славянский сборник. М., 1972, с. 289–314.

¹⁴⁸ Топоров В. Н. Прусский язык. Словарь, А–Д. М., 1975.

¹⁴⁹ Dar žr. Иванов В. В., Топоров В. Н. Исследования в области славянских древностей. М., 1974.

¹⁵⁰ Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. V., 1977.

¹⁵¹ RR I 131–137.

tuotai įrodė, kad Mindaugo pilis Varuta negali būti tapatinama nei su Ariogala, nei su Veredava. Kiek vėliau raštytuose „Pataisymuose ir papildymuose“ jis teigė, kad Varutos reikia ieškoti Rytų Lietuvoje tarp Medėnų (Sudeikių apyl.), Kalvių (6 km. nuo Tauragnų), Maleišių (4 km. nuo Linkmenų į šiaurės vakarus), Latavos (9 km. nuo Anykščių), Tauragnų, Užpalių, Utenos¹⁵².

Vėliau darbų iš toponimikos K. Büga paraše dar keliolika, kurių tarpe galima suminėti šiuos: „Apie senovės prūsų ir lietuvių tikrinius vardus“¹⁵³, „Kann man Kelten-spuren auf baltischem Gebiet nechweisen?“¹⁵⁴, „Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė“¹⁵⁵, „Aistiškos kilmés Gudijos vietovardžiai“¹⁵⁶, „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje“¹⁵⁷, „Zarasai (Ežerėnai) ir ju įkūrėjai séliai“¹⁵⁸, „Upių vardai – istorijos šaltinis“¹⁵⁹, „Lietuviai įsikūrimas šių dienų Lietuvoje“¹⁶⁰, „Dvina“¹⁶¹, „Jotvingių žemės upių vardų galūnė -da“¹⁶², „Sirinčia ir Cstracha“, „Laukesa“, „Utrøja ir Btrøja“, „Spera, Kena, Gauja, Neris“, „Palanga“, „Jeznas“, „Dūkštas“, „Sožies paupio lietuviai“¹⁶³, „Vietų vardų šviesoje“¹⁶⁴, „Vietovardžių atskartojimas“¹⁶⁵, „Upévardžiai Adula ir Odla“¹⁶⁶, J. Endzelyno knygos „Latvijas vietu vārdi“¹⁶⁷ ir G. Gerulio knygos „Die altpreuussischen Ortsnamen“¹⁶⁸ recenzijas ir kt. Daugybė vietovardžių nagrinėjama „Lietuviai kalbos žodyno“ išvado dalyje „Lietuviai tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai“¹⁶⁹, pačiame „Lietuviai kalbos žodyne“¹⁷⁰ (nes, kaip žinoma, į Žodyną K. Büga dėjo ne tik bendrinius, bet ir tikrinius žodžius), kai kuriuose straipsniuose, raštytuose ne specialiai vietovardžių tematika („Славяно-балтийские этимологии“¹⁷¹, „Lituanica“¹⁷², „Kalbų mokslas bei mūsų senovė“¹⁷³, „Priesaga -ng-“¹⁷⁴ ir kt.). Labai dažnai vietovardžių kilmés bei rašybos dalykus K. Büga svarsto savo laiškuose, ypač raštytuose J. Basanavičiui, J. Endzelynui, M. Fasmeriui.

¹⁵² Ten pat, p. 132.

¹⁵³ Ten pat, p. 419–428.

¹⁵⁴ Ten pat, p. 496–530.

¹⁵⁵ RR III 493–517.

¹⁵⁶ Ten pat, p. 518–550.

¹⁵⁷ Ten pat, p. 728–752.

¹⁵⁸ RR II 19–23.

¹⁵⁹ RR III 491–492.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 551–583.

¹⁶¹ Ten pat, p. 600.

¹⁶² Ten pat, p. 601–602.

¹⁶³ Ten pat, p. 607–611.

¹⁶⁴ Paskelbtas po K. Bügos mirties RR III 786.

¹⁶⁵ Paskelbtas po K. Bügos mirties RR III 786.

¹⁶⁶ Paskelbtas po K. Bügos mirties RR III 788.

¹⁶⁷ RR, p. 612–648.

¹⁶⁸ Ten pat, p. 676–677; RR II 383–385.

¹⁶⁹ Ten pat, 85–282.

¹⁷⁰ Ten pat, p. 283–480.

¹⁷¹ RR I 323–338; 433–495.

¹⁷² Ten pat, p. 339–383.

¹⁷³ Ten pat, p. 401–410.

¹⁷⁴ RR III 789–797.

Pastebėtina dar ir tai, kad daugelio vietovardžių kilmė aiškinama ir K. Būgos etimologinio lietuvių kalbos žodyno kartotekoje¹⁷⁵.

Šiuose darbuose K. Būga palietė tiek daug vietovardžių bei su jais susijusių kitų klausimų, ypač iš baltų etnogenezės ir etninės istorijos problematikos srities, kad jų visų nei apžvelgti, nei juoba įvertinti šiame straipsnyje neįmanoma. Todėl, atsisakydami nuo atskirų vietovardžių nagrinėjimo, nuo vietovardžių etimologijos apžvalgos, pabandysime bendresniais bruožais aprėpti bei nustatyti K. Būgos įnašą į lietuvių ir apskritai baltų toponimiką.

Savo toponiminiuose darbuose K. Būga nagrinėjo įvairius vietovardžius – kaimų, kalnų, miškų, pievų, balų ir kitokius vardus. Tačiau be jokių abejonių daugiausia dėmesio jis paskyrė vandenvardžiams, visų pirma upių vardams. Galima sakyti, kad dauguma svarbiausių išvadų apie baltų praeitį, apie jų migraciją, jų buvusias teritorijas išplaukė iš vandenvardžių analizės.

Vandenų vardus, kaip ir kitus vietovardžius, K. Būga daugiausia nagrinėjo etimologiškai. Vandens vardų etimologijos srityje K. Būga pasiekė tokio brandumo, kokio nedažnai pavyksta pasiekti net mūsų dienų tyrinėtojams, turintiems kur kas geresnę bazę, pirmiausia vardyno medžiagos gausumo ir onomastikos išsvystymo apskritai prasme.

Kokio specialaus tyrinėjimo, skirto vandenvardžių ar visų vietovardžių etimologijos principams, K. Būga neparašė. Tačiau vien jo etimologijos praktika jau leidžia susidaryti gana aiškų vaizdą apie tai, kaip K. Būga suprato vietovardžių kilmės aiškinimo metodą. Bet svarbiausia, kad savo darbuose jis kartais kalba ir apie tai, kokia turi būti vietovardžių etimologija. Iš tokų etimologijos principų aiškinimų svarbiausias yra išdėstytas straipsnyje „Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė“ (paskelbtas 1923 m.). Jame K. Būga rašė: „Lyginamojoje potamologijoje (рековедение) reikia taip elgtis, kaip kad elgiamasi kiekvienős kalbos lyginamajame (etimologijų) žodyne. Etimologiškajame žodyne lyginami yra žodžiai, t. y. bendriniai (appellativa) vardai, o potamologijoje turi būti lyginami upių (езеру) vardai su upių (езеру) vardais, t. y. tikriniai (propria) vardai. Ir tiktais tuomet, kai bus jau sugretinti tarp savęs tos pačios kilmės upėvardžiai ir nustatytais geografiškasis jų pažinimo (išplitimo, išplatōs) plotas, tegausime teisę ieškoti tiriamajam upės vardui etimologijos, kuri surandama esti tikrinio upės vardo sugretinimu su bendriniais vardais. Kai dar ežero vardas Мороги... buvo gretinamas su lietuvių kalbos bendriniu vardu мárgas „bunt“, Уса... su úosiu „Esche“, Уша... su ūžiù, ūžti „brausen“..., tuomet dar nėra buvę lyginamosios potamologijos. Ji atsiranda tiktais nuo to laiko, kada kalbininkai pradeda lyginti upių vardus su upių vardais“¹⁷⁶. Vietovardžių tyrimo metodikai aktualus tebéra ir K. Būgos bendrais bruožais suformuluotas bendriniių žodžių etimologijos principas, artimas vadinamosios vidinės rekonstrukcijos metodikai: „Lietuvis, išigeidęs susekti bet kurio žodžio kilmę, neprivalo tuoju, tik ką išsi- traukęs iš žodyno kokį žodelį, be jokio ryšio su kitais, nudausioti į tolimąjį indų, graikų ir (šiandie tai labai ma doje) net į armenų žemę. Pirma viša ko etimologijomajam žodžiui ieškome išaiškinimo lietuvių kalbos žodyne. Apsidirbę su savosios

¹⁷⁵ Kartoteka saugoma LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute.

¹⁷⁶ RR III 510.

kalbos žodynu, nukankame pas savo kalbos brolius latvius ir prūsus. Iš ten vykstame į slavėnų žemę. Ir tiktai čia apsidirbę, gauname téisę žvilgterēti ir į sanskrito, graikų, lotynų, germanų, keltų ir kitų giminių kalbų žodynus¹⁷⁷.

Sie etimologijos principai yra, galima sakyti, klasikiniai, kurie neprarado aktualumo ir mūsų laikais.

Teisinga vietovardžių kilmės aiškinimo metodika, didžiulė K. Būgos lingvistinė erudicija ir kompetencija baltistikoje, slavistikoje ir apskritai indoeuropeistikoje, nepaprastas jo mokslinis sąžiningumas buvo tos sąlygos, kurios lémē retai pasitaikantį konkretių vietovardžių kilmės aiškinimo tikslumą. Ir dabar, praėjus daugiau kaip penkiems dešimtmeciams nuo K. Būgos mirties, dauguma jo etimologijų tebéra bemaž nekoreguotos ir sudaro gerą pamatą tolesnei lietuvių, latvių, prūsų, iš dalies ir rytu slavų vietovardžių, svarbiausia vandenvardžių, etimologijos raidai¹⁷⁸.

Vietovardžių aiškinimas K. Būgai nebuvo pats sau tikslas – K. Būga priklauso prie tų kalbininkų, kurie suprato, kad kalbotyra greta savo immanentinių uždavinių turi ir žymiai platesnių, išeinančių toli už specialios lingvistinės problematikos rėmę ir tarnaujančių daug bendresniems tikslams, susijusiems ir su lietuvių tautos istorija, ir su jos dabartiniu statusu. Kad kalbos mokslas, ypač vietovardžių tyrimas, gali pasitarnauti šios srities problemų sprendimui, K. Būga įrodė visais savo darbais. Tokią lingvistikos paskirtį jis yra ne kartą ir specialiai pabrėžęs: „Kalbininkų tyrinėjimai parodė, kad kalbōs esama geriausio šaltinio istorijai. Tik reikia juo mokėti naudotis“¹⁷⁹; „mūsų kalba kalbininkui istorininkui gali atstoti archyvą, kuriame istorijos dokumentus sudaro ne tiktai bendriniai, bet ir tikriniai vardai. Kur kurios tautos senovėje gyventa, gali mums pasakyti žemė: reikia tik ji mokėti paklausti ir jos atsakas suprasti“¹⁸⁰; „Vietų vardais į mus kalba pati žemė. Jos kalbos žodžiai – tai miestų, sodžių, upių, ežerų, balų, girių, kalnų ir kt. vardai“¹⁸¹; „Nerašytajai tautų istorijai, vadinamajai proistorei, tirti lyginamasis kalbų mokslas turi du šaltiniu, kurių vieną sudaro žmonių, antrą – žemės kalba (toponomastika). Prie žmonių kalbos priklauderiai bendriniai vardai (nomina appellativa). Žemės kalbos skyriun eina tikriniai (nomina propria) vietų vardai, kuriais pramintos yra žmonių gyvenamos ir negyvenamos žemės paviršiaus vietas. Šalių, miestų, miestelių, sodžių... miškų, salų ir kitų žemės paviršiaus vietų vardai sudaro žemės kalbą“¹⁸² ir kt.¹⁸³

Greta „žmonių kalbos“, K. Būga labai intensyviai nagrinėjo „žemės kalbą“ ir priėjo prie labai įvairių ir svarbių išvadų. Pakanka prisiminti, kad labai dažnai, remdamasis ir vietų vardų (ar apskritai tikrinų žodžiu) studijomis, K. Būga nustatinėjo baltų genčių – sėlių, jotvingių, žiemgalių, kuršių – kalbos ypatybes, jų buvusias

¹⁷⁷ RR II 260.

¹⁷⁸ „Быге мы обязаны многочисленными этимологиями гидронимов, причем значительная часть этих этимологий может быть отнесена к числу бесспорных достижений“. – В кн.: Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М., 1962, с. 7.

¹⁷⁹ RR I 402.

¹⁸⁰ RR III 491.

¹⁸¹ Ten pat.

¹⁸² Ten pat, p. 493.

¹⁸³ Dar žr. ten pat, p. 560, 568, 633, 728, 743; II 547.

teritorijas, jų migracijos kryptis, kelius ir net laiką, aiškino baltų kalbų savykius su kitomis kaimyninėmis kalbomis, jų tarpe ir su finougrų, bei pačių baltų kalbų ir dialektų tarpusavio ryšius, kontaktus, susidarymo laiką ir t. t. Dauguma šio pobūdžio K. Būgos teiginių, rezultatų tebegalioja ir šiandien, todėl detalesnis aptarimas ne vienu atveju tiesiog nereikalingas — dominantis pakanka studijuoti K. Būgą. Kas be ko, tolesnė baltų onomastikos raida neretai kai ką iš K. Būgos išvadų patikslino, pako-regavo, kai ką ir kiek kitaip aiškino. Sakysim, latvių kalbininkę V. Dambę savo studijoje „Blynienės vietovardžiai kaip praeities liudytojai“ įrodė, kad žiemgaliai kalboje iki XIII a. minkštjieji priebalsiai *k'*, *g'* dar nebuvu išvirtę afrikatomis *c*, *dz*¹⁸⁴, o tautosilabinis *n* mišriuojuose dvigarsiuose — išlaikytas¹⁸⁵. K. Būga buvo tos nuomonės, kad žiemgaliai vietoje *k'*, *g'* tarė *c*, *dz*¹⁸⁶, o tautosilabinio *n* jau nebeturėjo¹⁸⁷. Tačiau tokios didesnės K. Būgos išvadų korektyvos vėlesnėje literatūroje nėra dažnos.

Kalbant apie K. Būgos toponimikos darbus, matyt, tikslinga išskirti tą jų dalį, kuriuose jis nagrinėja baltiškus vietovardžius už Lietuvos ribų. Šie darbai baltiškojo toponiminio substrato rytų, iš dalies ir pietų, slavų vardo tyrinėjimo istorijoje sudaro, neperdėtai galima sakyti, ištisą epochą — jie ne tik stimuliavo tolesnius šios srities tyrinėjimus¹⁸⁸, bet ir žymiu mastu sugestionavo baltų etnogenezės problemos sprendimo būdus bei kelius.

K. Būga konstatavo¹⁸⁹ ir tiesiog nenuginčiamai įrodė, kad gerokai i rytus ir pietryčius nuo šių dienų Lietuvos, visoje dabartinės Baltarusijos TSR teritorijoje (išskyrus gal tik jos pietvakarinę dalį) yra žymus baltiškų vietovardžių, visų pirma baltiškų hidronimų sluoksnis. Remdamasis šiuo faktu, K. Būga padarė išvadą, kad baltų protėvynė turėjusi būti tose vietose, kur jis konstatavo substratinių baltiškų vietovardžių arealą. K. Būga manė, kad tolesnė „rytinė“ baltų istorija susijusi su slavų atėjimu į šiuos kraštus — tai atsitikę apie VI m. e. amžių¹⁹⁰. Po slavų atėjimo į buvusias baltų žemes baltai, slavų spaudžiami, visą laiką traukėsi į vakarus ir tik VI—VII a. užėmę dabartinės Lietuvos ir Latvijos teritorijas¹⁹¹. Iki pasiekdamai baltų žemes, slavai gyvenę į pietus nuo baltų: „slavėnų protėvynė ieškotina yra šiandienykščioje Leńkų žemėje ir Valuinėje (Волынь), maždaug tame žemės plote, kuris randasi tarp Výslos, Karpatų kalnų ir Dniepro nuo Kievo iki Pripetės žiočių“¹⁹². Taigi į baltų žemes slavų ateita, pagal K. Būgą, iš pietų, iš už Pripetės¹⁹³. Baltai, stumiami slavų, traukėsi į vakarus, į Baltijos pajūrį, kur „net iki Nemunui VI amžiuje dar tebegyvena

¹⁸⁴ Dambe V. Blīdienes vietvārdi kā pagātnes liecinieki. — In.: Rakstu krājums veltijums... Jānim Endzelīnam. Rīgā, 1959, p. 433.

¹⁸⁵ Ten pat, p. 438—439.

¹⁸⁶ RR III 256—257; 266—267.

¹⁸⁷ Ten pat.

¹⁸⁸ Jų platesnę apžvalgą žr. Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Указ. соч., с. 3 и след.

¹⁸⁹ Tyrinėjimų iki K. Būgos apžvalgą žr. ten pat.

¹⁹⁰ RR III 551, 730.

¹⁹¹ Ten pat.

¹⁹² Ten pat, p. 730. K. Būga kitur rašė, kad „slavėnai Dniepro, Dniestro, Dunojaus upėms ir Karpatų kalnams neturi savo vardo, tai tasai faktas rodo, kad slavėnų protėvynė nėra siekusi nei Dniepro, Dniestro, Dunojaus, nei didžiųjų Karpatų kalnų“ (ten pat, p. 716).

¹⁹³ Dar žr. ten pat, p. 744, 103.

mūsų sómai”¹⁹⁴. K. Būga sukuria gana darnų visų baltų kraustymosi į Pabaltijį vaizdą. Pagal jį, „Iš visų rytiečių aisčių visuryčiaus bus buvę lietuvių i vakarus tuomet bus gyvenę latviai... ir žiemgalių i vakarus gyveno séliai ir kuršiai... Lietuviai, pradėjus slavénams brautis senojon Lietuvoñ, priversti yra trauktis i vakarus... Latvius su žiemgaliais lietuvių, slavénų stumiami, atvaro į Vilniaus žemę, iš kurios, gal, apie 550–650 (700) m. e. metus latviai – žiemgaliai ištraukia į šiaurę ir už Dauguvos iškuria sómų žeméje..., kuri vėliau buvo praminta Lātgala... Iš Latgalos latvių ekspansija eina į Vidžemę... Žiemgaliai nežinomu man keliu dar prieš IX amžių atsiduria vakaruose nuo latvių, nors iš vardo jiems priderėtū sédēti žiemiuose nuo latvių... Prieš IX amžių dėl lietuvių stūmimo ir kuršiai pasiekia Baltijos jūrą ties Klaipėda, Palanga ir Ventspilie ir iš viso vėlesniojo Kuršo išvaro arba asimiliuoja senuosius vietas gyventojus somus...”¹⁹⁵. Šią baltų migracijos schemą K. Būga bando pagrasti, be kita ko, ir jo vadina muoju „vietovardžių atskartojimu“. Jis, sakysim, pastebi, kad Baltijos pajūrio (ties Sluoka ir Ryga) gyventojai turėtų būti ateiviai iš Vilniaus krašto, nes tose vietose yra pasikartojančių vietovardžių: lat. *Speras* – liet. *Spērā* (ež. Musninkų apyl.¹⁹⁶), lat. *Gaujūnu purvs* – liet. *Gaujā* (up. Dieveniškių apyl.¹⁹⁷), lat. *Cena* – liet. *Kenā* (up. Šumsko apyl.¹⁹⁸), lat. *Neriqš* – liet. *Neris* (Vilnius). K. Būgos nuomone, latviškieji lietuviškų vietovardžių atitikmenys yra atnešiniai iš Vilniaus žemėi¹⁹⁹.

Suvalkijos upių vardus *Siesartis* ir *Širvintà* K. Būga laiko taip pat atnešiniai iš Vilniaus krašto, kur esama ir *Siesartiës*, ir *Širvintōs*²⁰⁰.

K. Būga rašė, kad „Iš upių vardų, kuriuos slavénai yra su savim atsinešę iš protévnés į aisčių ir suomių žemę, galima net susekti, iš kurios protévnés vietas ateita slavénų“²⁰¹. Jis, pavyzdžiui, mano, kad upės vardas *Vilija*²⁰² ir miestelio, esančio prie Vilijos, vardas *Šumskas*, slavų yra atnešti iš Volynés, kur Ipatijaus metraštis 1232 m. mini upę Beļja ir prie jos esantį miestą Шюмьскъ²⁰³. Tokių, K. Būgos nuomone, atnešinių iš už Pripetės vietovardžių baltų žemėse esą gana daug²⁰⁴.

Kalbant apie baltiškų hidronimų arealą ir su šiuo reiškiniu susijusias etnogenetinio pobūdžio problemas, reikia pasakyti, kad vėlesni šios ir kitų gretimų sričių tyrinėjimai žymiai papildė K. Būgos rezultatus, o kai ką ir gerokai pakoregavo.

Visų pirmą V. Toporovas ir O. Trubačiovas savo žinomame veikale²⁰⁵ irodė, kad baltiškų vietovardžių arealas yra žymiai didesnis, negu manė K. Būga²⁰⁶, o bal-

¹⁹⁴ Ten pat., p. 744.

¹⁹⁵ Ten pat., p. 737–738.

¹⁹⁶ K. Būga, atrodo, ne visai tiksliai rašo *Spērā*.

¹⁹⁷ Dabar vietovardžių su *gauj-* Latvijoje žinoma žymiai daugiau – *Gauja* up. ir kt. (žr. Endzelīns J. Latvijas PSR vietvārdi. A–J. Rīgā, 1956, d. 1, s. 1, p. 303–304).

¹⁹⁸ Šiu dienų lytis *Kenā*, atrodo, yra vėlesnė iš *Kinē*.

¹⁹⁹ RR III 608–609.

²⁰⁰ Ten pat., p. 513.

²⁰¹ Ten pat., p. 503.

²⁰² Neries antrasis vardas.

²⁰³ Ten pat., p. 503, 741.

²⁰⁴ Ten pat., p. 503–507.

²⁰⁵ Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Указ. соч.

²⁰⁶ Plg., pavyzdžiui: „Juo į rytus nuo Sožies aisčių vargu be gyventa“. – RR III 550.

tiškų vietovardžių esama nepalyginti daugiau, iš viso apie 700–800²⁰⁷. Tiesa, ir po šio veikalo pasiromy baltiškų vietovardžių arealo ribos buvo, ypač šiaurės – rytų ir rytų kryptimi, visą laiką tikslinamos – turima galvoje V. Toporovo, V. Sedovo, A. Nepokupno, E. Kotonovos, R. Agejevos ir kitų tarybinių kalbininkų darbai²⁰⁸.

Antra, ką įrodė V. Toporovas ir O. Trubačiovas, yra tai, kad slavų pasiromymas buvusiose baltų žemėse nesukėlė masinės baltų migracijos į vakarus, kaip manė K. Būga, o dauguma baltų buvo palaipsniu slavų asimiliuoti vietoje²⁰⁹.

Ir apskritai baltų prieistorės vaizdas ir jų migracijos schema, įsivaizduoti K. Būgos, dabar atrodo perdėm schematiški, pasakytume, perdėm griežti ir tikslūs (net ir chronologine prasme, pavyzdžiui, kad latviai – ziemgaliai iš Vilniaus krašto ištraukia į šiaurę apie 550–650 m. e. metus, ir pan.). Atrodo, kad iš viso vargu ar galima taip be išlygų kalbėti apie, sakysim, VI amžiaus sėlius, ziemgalius, kuršius, jų buvusias teritorijas toli nuo jų istorinių žemių ir pan., ypač jeigu tikėsime K. Būga ir V. Urbučiu, kad net lietuviai nuo latvių atsiskyrė palyginti vėlai – VII m. e. amžiuje²¹⁰. Žiemgaliai, kaip minėta, iki XIII a. savo kalboje dar neturėjo tų fonetinių ypatybių, kurios vėliau juos atskyré nuo lietuvių ir suartino su latviais.

Atrodo, nebūtų pamato visiškai sutikti su K. Būga ir dėl to, kad lietuviai ir latviai į dabartines žemes atėjo palyginti vėlai – VI ar VII m. e. amžiuje. Tokiai K. Būgos nuomonei prieštarauja, be kita ko, ir ta aplinkybė, kad Latvijoje ir ypač Lietuvoje labai gausu archaiškų hidronimų²¹¹, kurių atsiradimą šiose teritorijose aiškinti vien atsinešimu iš buvusių žemių vargu ar būtų galima.

Nepaisant šių ir kai kurių kitų korektyvų, kurias vėlesnė onomastikos raida įnešė į K. Būgos konцепcijas, dabar, suvesdami K. Būgos toponiminių tyrinėjimų balansą, turime konstatuoti, kad didysis mūsų kalbininkas daug kur tebéra teisus ir mūsų die-nomis. Turint galvoje, kad XX a. pirmaisiais dešimtmeciais baltų toponimika žengė tik pirmuosius žingsnius, kad vardyno rinkimas taip pat buvo tik užuomazgoje, tiesiog negalima nesistebeti rezultatais, pasiektais vieno žmogaus per palyginti neilgą laiko tarpą.

Čia mes galėjome paliesti, ir tai tik probėgomis, vieną kitą K. Būgos toponiminių tyrinėjimų aspektą. Kai kas palikta nuošalyje todėl, kad interpretacija ir šiandien nėra visiškai aiški. Toks galėtų būti, pavyzdžiui, finougriskojo substrato baltųvardyne klausimas. Nuo kitų konkretesnių dalykų svarstymo, visų pirma nuo atskirų vandenvardžių etimologijų papildymo ir pataisymo, autorius galėjo atsisakyti, be kita ko, ir todėl, kad tai numatoma bent iš dalies atliki kitame specialesniame darbe. Gana glaustai tebuvo aptarta ir etnogenetinė K. Būgos raštų problematika. Taip

²⁰⁷ Там же, с. 236.

²⁰⁸ Дел то кiek plačiau žr. Ванагас А. П. Максимальный ареал балтийской гидронимии и проблема происхождения балтов. – В кн.: Проблемы этнической истории балтов. Тезисы докладов. Рига, 1977, с. 129 и след.; Агеева Р. А. Проблемы межрегионального исследования топонимии балтийского происхождения на восточнославянской территории. – В кн.: Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом. Предварительные материалы. М., 1978, с. 66–67.

²⁰⁹ Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Указ. соч., с. 236.

²¹⁰ RR III 103; Urbutis V. Kaip senos lietuvių ir latvių kalbos. – Kalbotyra, 1962, т. 4, п. 386.

²¹¹ Ванагас А. П. Указ. соч., с. 130–131.

teko elgtis daugiausia dėl to, kad pati problema, kaip buvo užsiminta straipsnio pradžioje, yra tiek plati, sudėtinga ir paini, kad didesnė precizika ir tikslesni sprendimai tuo tarpu dažnai dar toli gražu ne visada būtų įmanomi. Ir apskritai, vieno straipsnio rēmuose būtų tiesiog per sunku kad ir bendriausiais bruožais bandyti susumuoti dabartinę baltų etnogenetinių tyrinėjimų visumą. Kaip žinoma, K. Būga baltų kilmės, jų protėvynės, migracijos klausimus nagrinėjo bemaž tik lingvistų. Šiandien į šią problematiką įsijungė kelios disciplinos (ar jų grupės), visų pirma archeologija, istorija, etnografija, antropologija, todėl vertinti K. Būgą tekėti daugelio mokslo šviesoje. Tai, matyt, yra specialaus darbo objektas. Galima tik pridurti, kad mūsų dienomis K. Būgos darbais remiasi visų sričių specialistai, nagrinėjantys baltų tolimesnės praeities problemas.

Iš čia pateiktos, nors ir labai glauostos bei fragmentiškos, K. Būgos onomastinės veiklos apžvalgos matyti, kad šis nuo nepaprastai intensyvaus mokslinio ir kitokio darbo bei sunkių gyvenimo sąlygų per ankstį palūžęs Pažiegės lietuvio valstiečio sūnus atliko žygdarbį, kuriuo ir šiandien stebimės visi, kuriems tenka prisiliesti prie jo mokslinio palikimo. Iš tiesų, kalbant apie K. Būgą, žodis „palikimas“ geriau tiktų vartoti kabutėse, nes moksline prasme K. Būgos darbai yra ne praeities faktas, o mūsų dienų gyvo mokslinio gyvenimo fenomenas, visomis šakomis ir šaknimis į jį įaugęs ir tebestimuliujantis jo plėtotę. Lietvių kalbotyra, baltų praeities tyrinėjimai paprasčiausiai būtų neįsivaizduojami be K. Būgos.

Pagerbdami lietuvių kalbotyros tėvą, lietuvių onomastikos pradininką ir žymiausią jos astovą Kazimierą Būgą jo šimtųjų gimimo metinių proga, neturėtume užmiršti ir to, kad jo darbai tarsi iš naujo atgijo mūsų dienų moksliniams gyvenimui, taip organiškai galėjo į jį įsilieti dar ir todėl, kad prof. Zigmo Zinkevičiaus rūpinimosi dėka jie buvo labai kruopščiai surinkti, aprūpinti puikiu pagalbiniu aparatu ir išleisti „Rinktinė raštų“ tritomiu.

A. ВАНАГАС

К. БУГА – ОСНОВОПОЛОЖНИК ЛИТОВСКОЙ ОНОМАСТИКИ

Р е з ю м е

Основными направлениями ономастической деятельности К. Буги следует считать два – сбор и исследование литовских и вообще балтийских *nomina propria*.

К. Буга сам и с помощью широкой общественности собрал картотеку *nomina propria*, насчитывающую около 75 000 карточек. Лично К. Бугой из живой речи и письменных источников записано около 35 000 топонимов, антропонимов, теонимов и других онимов.

В исследовательском наследии К. Буги можно выделить антропонимику, этнонимику, теонимику и топонимику. Доминирующее место в ономастике К. Буги принадлежит топонимике.

К числу основных результатов исследований К. Буги в области литовской ономастики, полностью сохранивших свое значение и в наши дни, в первую очередь можно отнести очень квалифицированный анализ структуры

и происхождения большого количества балтийских онимов. Не потерял своего значения и наиболее обоснованно доказанный факт наличия обширного ареала балтийских топонимов на восток и юго-восток от современной Литвы. До настоящего времени остаются актуальными и наблюдения К. Буги по проблеме этнической дифференциации балтов, основывающиеся главным образом на ономастических материалах, и многое другое.